

Nyt om teologisk forskning og fakultetsliv på Københavns Universitet

Siden sidst af dekan, professor, dr.theol. Carsten Selch Jensen	3
En uberettiget virkelighed. Etik mellem tro og viden af lektor, ph.d. René Rosfort	6
Eksegesens maskinmester skruer op for bibeskæftigelsen Afsked med lektor, ph.d. Gitte Buch-Hansen af lektor og prodekan for uddannelse Marlene Ringgaard Lorensen	10
Den hellige Jovan Vladimir – fra helgen til national operafigur En doktordisputats om helgenkult, kirke og statsdannelse i Sydøsteuropa af generalsekretær Emil Hilton Saggau	14
Profeten Daniel møder muslimer i Europa Samtaler mellem bibelforskning og moderne migrationsstudier af antropolog Ida Hartmann og bibelforsker Frederik Poulsen	18
Kristendom for <i>beginners</i> Melania den ældre som romersk aristokrat og kristen asket af lektor, ph.d. Florian Wöller	22
Klarhed og veltalenhed. Res og verbum i renæssancen af lektor, ph.d. Anna Vind	26
Ikkemuslimsk islam. Fra iagttagelse til forskningsprojekt af lektor, ph.d. Jesper Petersen	30
Fælles om fødtheden En interreligiøs samtale om Hannah Arendts begreb om natalitet af lektor, ph.d. Gitte-Buch Hansen og teologisk konsulent Sigrid la Cour Sonne	34
Programmer for Teologisk Forening og Søren Kierkegaard Selskabet	38
Publikationer fra Det Teologiske Fakultet	40

TEOL-information udgives af Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet, og udkommer to gange årligt, i februar og september. TEOL-information distribueres gratis til udvalgte offentlige og kirkelige institutioner samt til indenlandske universiteter, gymnasier, hovedbiblioteker og pressen. Bladet kan rekvireres ved henvendelse til Pia Christensen på tlf. 35 32 36 08 eller på e-mail: pic@teol.ku.dk.

Meninger, der tilkendegives i TEOL-information, gengiver de enkelte forfatters synspunkter og er ikke nødvendigvis udtryk for redaktionens holdning.

Ansvarshavende redaktør: Dekan, professor, dr.theol. Carsten Selch Jensen.

Redaktion: Lektor, dr.theol., ph.d. Frederik Poulsen.

Layout og sats: Specialtrykkeriet Arco.

Tryk: Specialtrykkeriet Arco. *Oplag:* 3.000.

Artikler, der offentliggøres i TEOL-information, kan citeres med angivelse af kilde.

Forsidebillede: Liv og værk hænger sammen. Den franske billedkunstner Ernest Pignon-Ernest lavede i 2015 en serie "interventioner" til ære for Pier Paolo Pasolini. Plakater blev klistret op på steder, der var af særlig betydning for den italienske filminstruktør. Det er for eksempel Matera i Syditalien, hvor *Matthæusevangeliet* blev optaget, og stranden på Ostia, hvor Pasolini blev fundet myrdet den 2. november 1975.

Motivet forestiller Pasolini som en *pietas*-figur, der bærer sit døde legeme, og det rejser spørgsmålet, hvad en moderne beskuer som kvinden i forgrunden stiller op med det værk, som filminstruktøren har efterladt os. Samtidig leger Pignon-Ernest med den kristne kulturs koder, når jomfru Maria er erstattet af en italiensk instruktør og den korsfæstede af liget af selv samme person.

Pasolinis film er blot et af mange emner, som lektor Gitte Buch-Hansen har arbejdet med i sin tid på Det Teologiske Fakultet. Hun er optaget af, hvordan de bibeltekster, som den antikke jøde- og kristendom har 'efterladt' os, kan tale ind i vores verden i dag. Det gælder også en insisteren på at lytte til de marginaliserede grupper og deres undertrykte stemmer i og omkring teksterne. Marlene Ringgaard Lorensen tager afsked med en skattet kollega i "Eksegesens maskinmester skruer op for bibeskæftigelsen".

Omslaget gengiver et fotografi af Ernest Pignon-Ernest's værk i Rom og er hentet fra Wikimedia Commons.

Det Teologiske Fakultet
Karen Blixens Plads 16
2300 København S
Tlf.: 35 32 36 08
www.teol.ku.dk

Siden sidst

Af dekan, professor, dr.theol. Carsten Selch Jensen

I sidste nummer af dette blad indledte jeg med en kort redegørelse for de to store reformer, som lige nu optager os her på Københavns Universitet. Det gælder dels en administrativ reform, der betyder en fuldstændig omlægning af den nuværende administrative understøttelse af både studerende og ansatte, dels en kandidatreform, der vil føre til, at et antal kandidatstudiepladser fremadrettet vil blive knyttet til nye og kortere uddannelser på 15 måneder mod de nuværende 22-24 måneder. Derudover vil antallet af studiepladser på en række bacheloruddannelser også blive reduceret i de kommende år.

Hvad den administrative reform angår, er vi nu så langt med arbejdet, at vi pr. 1. marts overgår til den nye administrative struktur på universitetet. Det betyder, at der fremadrettet vil være nogle mindre administrative stabe på fakulteter og institutter. De vil til gengæld blive understøttet af lokale administrative centre på hvert af de store campusområder. Derudover vil der være en række administrative koncernenheder med særlige kompetencer inden for Uddannelse, Forskning, Økonomi, HR, Kommunikation, IT, Innovation og Bygningsadministration. En god del af efteråret er gået med at detail-

planlægge den nye administration og fordele de mange dygtige medarbejdere i de nye enheder. Det er nu alt sammen faldet på plads, og vi ser frem til, at den nye organisation kan sættes i gang om ganske kort tid.

På det uddannelsesmæssige område var vi på Det Teologiske Fakultet stærkt bekymrede for den varslede reduktion i antallet af studiepladser på vores bacheloruddannelse i teologi, særligt fordi der jo er tale om et område, hvor der er et stort og akut behov blandt vores primære aftagere for dygtige teologiske kandidater. Takket være en dedikeret indsat fra universitetsledelsen og de uddannelsesansvarlige på Københavns Universitet er det nu endt med, at fakultetet heldigvis ikke skal reducere antallet af nye teologistuderende så meget som frygtet, og vi ser derfor med en vis fortrøstning på de kommende års optag.

En tilsvarende fortrøstning har vi også, for så vidt angår reduktionen af studietiden på en række kandidatuddannelser. Her ser det ligeledes ud til, at ingen af vores store kandidatuddannelser vil blive berørt, da kun et lille antal kandidatstudiepladser her på fakultetet vil skulle omlægges. I skrivende stund forventer

vi således kun at komme til at omlægge kandidatuddannelsen i Interreligiøse Islamstudier til et nyt forløb på 15 måneder.

Det er selvfølgelig en betydelig reduktion i den samlede studietid og kræver nøje overvejelser i forhold til det faglige indhold på denne uddannelse. Samtidig betyder det dog også, at vi rent faktisk får mulighed for at optage flere studerende på den forkortede uddannelse, og vi vil i særlig grad kunne rette dette nye uddannelsesstilbud mod de konkrete samfundsmæssige behov for efter- og videreuddannelse, der er inden for netop dette særlige fagområde.

Blandt de videnskabelige medarbejdere på fakultetet har flere høstet stor faglig og offentlig anerkendelse i det forløbne halve år og har udviklet deres forskning i nye spændende retninger. Siden sidst er lektor Kim Arne Pedersen, der er en af landets førende Grundtvig-eksperter, således blevet tildelt den fornemme N.F.S. Grundtvigs Pris for sit omfattende og vidtforgrenet forskningsformidlende arbejde. Kim Arne er lige nu involveret i forskningsprojektet 'Grundtvigs Manuskripter Online', der er i gang med at transskribere og digitalisere Grundtvigs enorme og indtil nu upublicerede håndskriftssamling. I løbet af projektet, der foregår som et samarbejde mellem Det Teologiske Fakultet og Det Kgl. Bibliotek, vil hele det omfattende materiale blive gjort tilgængeligt på en ny digital platform og således blive et uomgængeligt redskab for alle dem, der vil studere Grundtvigs liv og tanker.

Også andre af fakultetets forskere har i efteråret gjort sig bemærket på det formidlingsmæssige område. Eksempelvis færdiggjorde professor Jan Loop i det

tidlige efterår en stor og fornem udstilling på Weltmuseum Wien i Østrig, der i brede træk viser, hvorledes Koranen har spillet en meget vigtig rolle i Europas historie fra middelalderen og frem til nutiden. Udstillingen i Wien bygger i al væsentlighed på forskningsprojektet 'The European Qur'an', der er forankret her på fakultetet og netop ledes af professor Jan Loop.

Det skal også nævnes, at lektor Niels Valdemar Vinding og lektor Jesper Petersen med baggrund i forskningsprojektet 'Producing Sharia in Context' i efteråret kunne præsentere en række konkrete anbefalinger til de danske politikere omkring parallelle islamiske retspraksisser i Danmark. Formålet var her at styrke muslimske kvinders retsstilling i det danske samfund og under dansk ret.

Det er på alle måder en stor glæde at se, hvorledes både forskere og forskningsprojekter markerer sig med bredt formidlende tiltag, konkrete samfundsmæssige anbefalinger og direkte anerkendelser gennem tildelingen af priser som et udtryk for fakultetets høje faglige og samfundsmæssige impact.

I efteråret har fakultetet igen lagt rammer til flere succesfulde ph.d.-forsvar, idet Samuel Onyedika Nzube Gozie Nwokoro i november fik tildelt ph.d.-graden af Akademisk Råd på baggrund af et veloverstået forsvar af afhandlingen 'Proto-Melkites' and the Making of Melkite Christianity in Early Islamic Syria. A Study of the Manṣūr Family, Anastasius of Sinai, and John of Damascus. Umiddelbart inden jul kunne Akademisk Råd endvidere tildele ph.d.-graden til Yingjie Zhao på baggrund af forsvaret af afhandlingen 'Rethinking Humanitarianism

and China-Africa Relations in an Era of Expanding Chinese Humanitarianism. A Study of the Expanding Humanitarian Role of Chinese Government and Chinese Humanitarian and Development Organisations in Africa. Fakultetet ønsker både Samuel Nwokoro og Yingjie Zhao tillykke med den velfortjente grad og takker samtidig både vejleredere og bedømmelsesudvalgene for deres gode arbejde.

Kort før semesterafslutningen i efteråret fik fakultetet at vide, at to af vores dygtige forskere og undervisere havde modtaget Carlsbergfondets Monografi-stipendium. Professor Amanda Hammer, Center for Afrikastudier, modtog en bevilling til arbejdet med bogen 'Speaking Through Houses: Property and personhood in Zimbabwe's urban margins', mens professor Thomas Hoffmann, Afdeling for Bibelsk Eksegese, modtog en

bevilling til arbejdet med bogen om 'The seismic Qur'ān: Explaining the apocalypse of Islam'. Begge vil på baggrund af bevillingerne være frikøbt fra deres undervisning i et år med henblik på at kunne arbejde med de konkrete bogprojekter.

Endelig skal jeg udtrykke min tak til lektor Gitte Buch-Hansen for hendes store faglige engagement på fakultetet igennem mange år. Det er nemlig således, at Gitte her i begyndelse af det nye år fratrådte sin stilling som lektor ved Afdeling for Bibelsk Eksegese. I dette nummer kan man derfor læse en portrætartikel af Gittes mangesidede virke som både forsker, underviser og formidler.

Atter en gang byder dette nummer på en række spændende artikler inden for en bred vifte af fakultetets fagområder. Jeg ønsker derfor læserne rigtig god fornøjelse!

Mandag den 3. februar 2025 kl. 11.00-16.00

Nikæa efter Nikæa

Seminar i anledning af 1700-års jubilæet for den nikænske trosbekendelse

Sted: lok. 6B-0-22, Karen Blixens Plads 16, 2300 København S.

Arr.: Forum for Patristik og Afdeling for Kirkehistorie

En uberettiget virkelighed

Etik mellem tro og viden

Af lektor, ph.d. René Rosfort

Hvad er etikens grundlag? Hvordan adskiller en religiøs etik sig fra rationelle eller materielle former for etik? Og hvorledes kan man som teolog formulere en etik, der forener vores viden om verden med de udsagn om kærlighed og håb, som troen rummer?

Disse teologiske grundspørgsmål arbejder jeg med for tiden. Det gælder også den filosofiske tænkning, som går forud for os. Det er min påstand, at teologer i kraft af deres uddannelse er klædt fagligt på til at formulere en etik mellem tro og viden – og dermed at bidrage til den aktuelle samfundsmæssige debat om livssyn og værdier.

Mellem viden og tro

Etik er en faggren af teologien, og som teologiens øvrige grene trækker dette arbejde på et fagfælleskab med andre videnskabelige discipliner. Det er i særdeleshed filosofi, men også psykologi, sociologi, antropologi, sundhedsvidenskab og mange flere, hvis ikke alle faglige grene på videnskabens voksende stamme.

Etik og etiske overvejelser bygger på viden, men – som jeg vil vise i det følgende – også på andet og mere end det.

Etik handler ikke udelukkende om, *hvad* verden er, men også *hvordan* verden bør være. Fakta, data, empiri, information, rationalitet og objektivitet er alle nødvendige, og som sådan er etik solidt videnskabeligt forankret. Men etik handler også om lidelse, håb, tvivl, tillid, mod, mening og andre subjektive fænomener, der synes at forstyrre og i visse tilfælde underminere vores videnskabelige forståelse af verden.

Etik artikulerer på denne måde et af teologiens grundspørgsmål, nemlig forholdet mellem det, vi kan vide og forstå, og det, som vi ikke kan vide eller forstå, men må tro på.

Troen på mening

Etik er mange ting. Universelle principper, konkrete leveregler, dyder, visdom, følelse, empati, forståelse, autenticitet, værdier, godhed. Den mest dækkende definition i den vestlige kulturtradition er i den første systematiske undersøgelse af spørgsmålet, nemlig Aristoteles' *Den nikomakhæiske etik* fra det 4. århundrede f.v.t. Her bestemmes etik som en undersøgelse af, hvordan mennesket lever et godt liv.

Der er naturligvis mange måder at forstå et godt liv på, og de fleste kulturer bugner af poetiske, religiøse, filosofiske og videnskabelige tekster, der tilbyder indsigt i et godt liv. Siden Aristoteles har vestlige tænkere bygget videre på og forsøgt at systematisere disse forskellige former for indsigt for at nå frem til et rationelt eller filosofisk grundlag for det gode liv. Dette grundlag skal på sin side hjælpe mennesker til at handle i overensstemmelse med en sikker forståelse af, hvad der gør livet godt. Denne etiske forståelse er forbundet med en tro på, at vi i kraft af vores handlinger faktisk er i stand til at gøre livet godt eller i hvert fald bedre, end det er.

Hos Aristoteles og senere klassiske og indbyrdes så forskellige filosoffer som John Locke, Baruch Spinoza og Immanuel Kant er denne tro forankret i en Gud, der giver os god grund til at handle i denne tro. Og selv hos filosoffer som David Hume, John Stuart Mill eller G.E. Moore, der kritiserer eller udtrykkeligt afviser en guddommelige mening, er etik utænkelig uden en tro på en mening med vores arbejde for det gode liv.

Denne grundlæggende tro på den gode handling – om den er gudløs eller guddommeligt forankret – er etikens udgangspunkt og vedvarende berettigelse. Det er en tro på, at vi kan gøre livet bedre for mennesker og også for dyr og naturen selv, som vi gradvist er blevet mere opmærksomme på over de sidste 50 år. Denne tro – igen om den er religiøst forankret eller ej – bygger og har altid bygget på vores viden om naturen og i særlig grad menneskets plads i denne natur.

Nihilisme som frihedens mulighed

I langt størstedelen af den vestlige kultur- og filosofihistorie har vores udforskning af mennesket, verden, naturen og universet altså været holdt sammen af en virksom tro på en dybere mening. Som så mange ting kan vi bedst forstå denne tro, når vi har mistet den.

Nihilisme eller tabet af troen på en mening med livet, og derfor at alle handlinger er *lige gyldige*, har i de sidste par hundrede år været den ildevarslenende undergrund, på hvis overflade den videnskabelige – sekulariserede, humaniserede, naturaliserede – etik har konstrueret sine argumenter for det gode liv.

Nihilisme eller meningsløshed har altid spøgt i filosofien i form af sofister og andre relativister, men den virkelige meningsløshed eller den meningsløse virkelighed blev for alvor fremsat med den moderne naturvidenskabs gennembrud. Kopernikus' astronomiske decentrering af den menneskelige selvopfattelse satte gang i en lang række videnskabelige landvindinger, der kulminerede med oplysningstidens kritik af religiøse livsforestillinger – skarpt efterfulgt af Darwins rodfæstning af menneskets forestillinger om det gode liv i en materiel udviklingshistorie.

Den håndgribelige afvikling af uåndgribelige religiøse forestillinger rystede og i visse tilfælde nedbrød troen på en dybere – metafysisk, guddommelig eller blot grundlæggende – mening med verden. Den nye meningsløshed satte i den sidste fjerdedel af det 19. århundrede på paradoksal vis mennesket fri til søge efter nye meninger. Det skete i håbet om at

skabe en etik, der ikke længere er bundet til en tro på støvede traditioner eller fordomsfulde forestillinger om livets mening.

Mennesker kunne for første gang bygge en etik udelukkende på objektiv viden, og hvad vi videnskabeligt forstår som godt i stedet for at tro på noget, som vi ikke kan forstå, sanse eller føle. Denne sekularisering af etik udmønter sig ikke blot som en naturalisering, men også som en politisering i form af et revolutionerende demokratisk ønske om ikke bare et godt liv, men et godt og selvbestemmende liv for alle. Kombinationen af frigivende meningsløshed, selvbestemmelse og demokratisk fragmentering indvarsler ved begyndelsen af det 20. århundrede en spændende, men også udfordrende periode for den vestlige tænkning.

Holocaust og Gulag

Den meningsløse frihedsfølelse søgte nye holdepunkter efter tabet af en religiøs forankring, og individet såvel som samfundet vender sig fra nu af i stadig stigende grad mod en videnskabelig forklaring af det gode liv.

Et skræmmende eksempel var den intellektuelle og politiske accept af racehygiejne eller *eugenik* som en måde at sikre menneskeracens overlevelse i det evolutionære kapløb. Det videnskabelige festfyrværkeri af indsigter i de første årtier af det 20. århundrede samlede sig i en tro på evolutionslærens fortælling om det gode liv som det stærke og sunde liv. Dette var en faktuel fortælling baseret på de fremmeste videnskaber, der samtidig fandt støtte i de almene erfaringer, som de fleste af os opsamler gennem livet, nemlig at de stærke, tiltrækkende og

kloge mennesker forekommer at have det bedre end de svage, frastødende og dumme mennesker.

Et andet eksempel er kommunismen, der insisterede på en radikal materialisering af oplysningstidens lighedstanke. Menneskelig lighed kræver – og vil føre til – en revolution af undertrykkende samfundsøkonomiske og materielle strukturer, der forfordeler nogle mennesker på bekostning af andre. Et etisk ideal om lighed eksisterer kun – eller er udelukkende virkelig – i kraft af en politisk omvæltning af den eksisterende samfundsorden. Alle mennesker *er* lige, og friheden til at leve som mig eller det uhåndgribeligt komplicerede individ, som jeg er, må vige for eller tilpasse sig dette materielle og håndgribelige lighedsideal.

Rædslerne fra Holocaust og Gulag blev afgørende for den vestlige kulturs afvikling af henholdsvis den eugeniske og kommunistiske tradition, som havde haft så stor indflydelse på samfundsudviklingen i det 20. århundrede. Troen på det materielle og på videnskabernes magt til at destillere sandfærdige fakta ud af denne materialitet er dog fortsat ufortrødent og med eksplosiv kraft ind i det 21. århundrede. De vanskelige kår for humaniora og åndsvidenskaberne med et voksende krav om (materiel) *impact* og samfundstransformerende forskning er blot én side af denne tro på det gode livs materielle grundlag og formål.

En anden virkelighed

I den jødisk-kristne tradition, der har formet betydelige dele af den vestlige etiske tænkning, står religion og religiøse fænomener om ikke altid i et modsætningsfor-

hold, så dog i et anspændt forhold til troen på den materielle verden. Der er en mening med verden, som kun er meningsgivende igennem og i kraft af en tro på denne mening. Denne religiøse mening åbenbarer en anden virkelighed, der viser, at den sansede verden ikke er den eneste virkelighed.

Hvad der etisk set er mere afgørende, er, at den religiøse virkelighed viser, at den virkelighed, vi lever i, er – for at sige det med Søren Kierkegaard, eller rettere med Vigilius Haufniensis i *Begrebet Angest* – “en uberettiget Virkelighed”.

Den religiøse virkelighed er med andre ord en kritik af den menneskelige virkelighed. Denne kritik har ofte været og fortsætter med at være en videns- og rationalitetsblind fordømmelse af menneskets materielle liv. Tro på en religiøs virkelighed behøver dog ikke at være en fordømmende moralisering over verdens forfald, der forkaster rationalitet og faktisk viden. En religiøs etik er ikke nødvendigvis et forsøg på at komme bag om den videnskabelige meningsløshed i håbet om at finde et godt liv, der er upåvirket af religionskritik og videnskabelige viden.

En etik, der tager religiøs tro alvorligt, kan også være en etik, der arbejder kritisk med forestillinger om livets mening, der ikke har en materiel forankring eller rationel forklaring. Det er et videnskabeligt eller kritisk arbejde med videnskabens grænser i et forsøg på at forstå meningen med et godt liv.

Det mulige og det umulige

Religiøse fænomeners mening kan være radikalt anderledes end den mening, som vi er videnskabeligt uddannede til tro på som virkelig. Kristendommen, som vi arbejder med på teologi, er som bekendt fuld af spektakulære brud med den virkelighed, vi lever i.

En aktuell religiøs etik er oftest mindre interesseret i Bibelens naturstridige mirakler og mere optaget af de stille og uanseelige mirakler i form af den kærlighed og det håb, som troen udtrykker, og som kan have en mere livsforandrende betydning end de spektakulære mirakler. Kristendommen er fuld af fortællinger om tro på en mening med livets uforståelige lidelse, og etisk set er det troen på et liv uden lidelse, der er vigtigst. Det er en absurd og paradoks tro på noget, der ikke er muligt. Denne umulighed er dog netop troens mulighed for en kærlighed og et håb, der ikke er begrænset af det, vi kan forstå, se og føle.

Hvis man kan kalde videnskab for det muliges kunst, så kan man kalde tro for det umuliges kunst. Og som jeg har forsøgt at skrive frem her, så er etik et forsøg på at sammentænke det mulige og det umulige i stræben efter et godt liv.

Her har teologer efter min mening en særlig opgave. Nemlig gennem det videnskabelige arbejde med troens filologiske, historiske, dogmatiske, praktiske og filosofiske virkelighed at bidrage til et etisk arbejde med at sammentænke det mulige og det umulige.

Eksegesens maskinmester skruer op for bibeskæftigelsen

Afsked med lektor, ph.d. Gitte Buch-Hansen

Af lektor og prodekan for uddannelse Marlene Ringgaard Lorensen

Gitte Buch-Hansen fratræder sin stilling som lektor i Nytestamentlig eksegeese til februar 2025. Hendes dedikerede indsats for forskning og formidling af bibelsk eksegeese og nytestamentlig teologi har sat sit tydelige spor, og mange cand.theol.'er fortæller med begejstring, at de er dybt formede af og taknemmelige for den undervisning og vejledning, de har modtaget af Gitte.

Fra maskinmester til lektor

Gitte Buch-Hansen har været tilknyttet Det Teologiske Fakultet siden midten af 1990'erne. Først som studerende, hvor hun fik guldmedalje for specialet "En kritisk stillingtagen til forskningen i Romerbrevets kap. 9-11 siden Kümmels Forschungsbericht fra 1977". Siden som ph.d.-stipendiat tilknyttet det kollektive forskningsprojekt, *Philosophy at the Roots of Christianity*, hvor hun i 2006 forsvarede sin afhandling *It Is the Spirit That Makes Alive. A Stoic Understanding of Pneuma in John's Gospel*.

Derefter var hun postdoc ved forskningsprojektet *Centre for the Study of*

Naturalism and Christian Semantics, hvor hun bidrog med projektet: "Negotiating the Divine/Human Borderline. The Early Reception of the Fourth Gospel". Gitte var i 2009-2011 ansat som lektor ved Oslo Universitet, og siden 2012 som professor med særlige opgaver og senere lektor på Afdeling for Bibelsk Eksegeese her på fakultetet.

Forud for de teologiske studier blev Gitte uddannet i handelsflåden, og hun har sejlet som maskinmester på verdenshavene i en årrække. Denne ballast har givetvis bidraget til hendes særlige blik på teologien og ikke mindst verden foran de bibelske tekster.

Verden foran teksten

Gitte Buch-Hansens forskning har fra begyndelsen omhandlet Paulus, Johannes-evangeliet og antik filosofi. Samtidig har hun spillet en central rolle i det paradigmeskifte, som har præget den nytestamentlige eksegeese gennem de senere år.

Indtil 1960'erne bestod den metodiske tilgang til Bibelen fortrinsvis af historisk-kritiske undersøgelser af verden

bag teksten og dens forfattere, der siden blev suppleret af narrative tilgange med fokus på den litterære verden *i* teksten. Den seneste vending har derimod været i retning af verden *foran* teksten, dvs. tekstens fortolkningshistorie og faktiske læsers forståelse af og reaktion på de bibelske tekster.

Disse vendinger har også karakteriseret faget Praktisk Teologi, hvilket har skabt grobund for tværfagligt samarbejde – ikke blot mellem eksegeter og homiletikere – men også mellem teologer, sociologer og antropologer, som i fællesskab har gjort brug af kvalitative studier såsom deltagerobservation og interviews for at undersøge religiøse praksis- og kommunikationsformer.

Gittes interesse for verden *foran* teksterne har været katalysator for en række forskningsprojekter, formidling og samarbejde med kolleger og studerende. Under hendes kyndige vejledning vovede daværende specialestuderende Sigrid la Cour Sonne sig ud i en undersøgelse af, hvordan nigerianske sexarbejdere på Vesterbro i København gør brug af Bibelen i forsøg på at holde håbet oppe og insistere på personlig integritet i en yderst sårbar og udsat tilværelse.

En anden specialestuderende, Marija Krogh Iversen, udarbejdede derimod et speciale, som byggede på samtaler mellem kvinder, som forholder sig til de bibelske skrifter i spørgsmålet om ufrivillig barnløshed og skam. Undersøgelser som disse har bidraget til at tydeliggøre, hvordan inddragelse af og kendskab til anderledes livserfaringer kan afføde alternative fortolkninger af beretninger og plots i de bibelske tekster, som traditionelle teologiske læsninger ofte har overset.

Den empiriske vending mod verden foran teksten var desuden medvirkende til, at Gitte og jeg selv i 2014 etablerede et fælles forskningsprojekt med titlen: “Consumed Identities. The Eucharist and the Negotiation of National Identity in the Evangelical Lutheran Church in Denmark”. Her foretog vi bl.a. deltagerobservation i Apostelkirken på Vesterbro af ritualiserede måltidsfællesskaber blandt flygtninge, primært konvertitter af mellemstlig oprindelse.

Flere af vores interviewpersoner beskrev – til vores overraskelse – hvordan det at lytte til prædikener og deltage i studiekredse om de bibelske tekster spillede en afgørende rolle for deres evne til at fastholde håb i en hverdag præget af flugt og udsathed. Samtidig berettede de om, hvordan teologi og bibelfortællingerne hjalp dem med at forholde sig konstruktivt til de kulturelle, sociale og etniske forskelligheder og konflikter, de oplevede i forhold til andre flygtninge og herboende i kirken og i det danske samfund. Vores projekt var led i det internationale, tværfaglige forskningsprojekt *Reclaiming Democracy: Ritual as Cultural Resource* (2013-17), tilknyttet Oslo Universitet.

Blinde vinkler og tæske-tekster

Gitte Buch-Hansen har været meget engageret i undervisningen på bachelor- og kandidatniveau, hvor hun i en årrække har været leder af den nytestamentlige faggruppe. Udover at nytænke og udvikle de obligatoriske nytestamentlige kurser har hun udarbejdet en række populære valgfagskurser, som har tiltrukket studerende fra andre fakulteter såvel som Åbent Universitetsstuderende, som har

blandet sig med ordinære teologistuderende.

Et af disse kurser, som jeg havde fornøjelsen af at planlægge og undervise sammen med Gitte, havde titlen “Når Bibelen gør ondt. Eksegetiske og praktisk teologiske perspektiver på køn, krop, race og seksualitet i de bibelske tekster”. Kurset tog udgangspunkt i de vinkler, som nyere fortolkningsmuligheder har åbnet for i kraft af kønshermeneutiske studier, Disability Studies og Race Studies.

Nogle af de spørgsmål, som disse teoridannelser rejser, er: Hvilke typer kroppe indgår i de bibelske beretninger om gud-billedlighed – og hvad betyder de mange helbredelsesberetninger og metaforer om blinde og døve for forståelsen af, at alle mennesker er skabt i Guds billede? Hvilken rolle spiller racisme i Bibelen, og hvordan kan vi forholde os til de såkaldte tæske-tekster (*clobber passages*), hvor homoseksualitet betegnes entydigt negativt (fx Rom 1,26-27)?

Centralt for dette undervisningsforløb er den indsigt, at opmærksomhed på disse grupper *ikke* blot handler om forståelse og medlidenhed i forhold til den undertrykkelse, de har været udsat for – bl.a på grund af en bibelsk virkningshistorie. Inddragelsen af disse marginaliserede grupper har snarere medført en opdagelse af deres unikke bidrag som alternative fortolkere og formidlere af en nytestamentlig værdiomvending – netop i kraft af andre kropslige erfaringer af samfundet og verden end flertallets.

Gittes engagerede forskning i verden foran teksten har også givet sig udslag i hendes ledelse af *Center for Studiet af Bibelens Brug*, hvor hun har iværksat

undersøgelser af og afholdt seminarer om historisk og nutidig fortolkning og iscenesættelser af de bibelske tekster i kunst og kultur. Det gælder navnlig interessen for film med en forkærlighed for Pier Paolo Pasolini og Lars von Trier. Hendes sidste undervisningsforløb om Matthæusevangeliet sluttede – ikke overraskende – med en fremvisning af Pasolinis *Matthæus*-filmatisering.

Selv har hun også ageret formidler af kunst og kultur, for eksempel i kraft af sit mangfoldige bidrag til *Kunstgrebet* i Kristeligt Dagblad, hvor teologer og præster gør brug af billedkunst, litteratur, musik og poesi i deres fortolkning af de bibelske tekster og som homiletisk inspiration.

Ved siden af sit store virke som forsker, underviser, vejleder og formidler har Gitte gennem årene desuden beklædt poster i det akademiske råd på Det Teologiske Fakultet og siden 2018 som bestyrelsesmedlem af Det Danske Bibelselskab.

Prædikener til tiden

Siden 2021 har Gitte Buch-Hansen ved siden af sin stilling som lektor virket som ‘ulønnet hjælpepræst’ ved Kastelskirken på Østerbro i København. Embedet som hjælpepræst eller ‘kaldskapellan’ – som det blev kaldt i forbindelse med indførelsen ved Danske Lov i 1683 – muliggør, at universitetsansatte teologer kan formidle deres forskningsbaserede viden på en måde, så den bliver stillet til rådighed for det bredere samfund.

I kølvandet på Gittes virke som hjælpepræst udkommer bogen *Køn, klima, krig og Kristus. Prædikener til tiden* (Eksistensen), som netop viser samspillet mellem hendes eksegetiske forskning og homiletiske formidling. Som noget

helt nyt i forhold til traditionelle prædikensamlinger indledes bogen med Gittes egne betragtninger over den tid, hun prædiker ind i, og hvilke former for teologiske overvejelser, vores tid lige nu kalder på.

Prædikenerne viser, hvordan Gittes homiletiske fortolkning og formidling udtrykker, bygger på og genfortolker klassiske teologiske positioner som eksempelvis Søren Kierkegaard og Karl Barth. Kierkegaards tænkning skinner således igennem i kraft af prædikensamlingens fremhævelse af kærlighedens frugter, som han beskriver det i *Kjerlighedens Gerninger*.

Karl Barth spiller ligeledes en central rolle, for eksempel når hun i prædikenen "Sårmerkerne i Guds hænder. Hvem bærer korset i dag?" lader sig inspirere af en af de prædikener, som han holdt for de indsatte i Basel Fængsel. Gittes egen fortolkning og brug af Barth fremviser derigennem, hvordan en position, som til tider er blevet misrepræsenteret som en verdensfjern, åbenbaringspositivistisk teologi, bærer et stærkt befrielsesteologisk potentiale, som ligeså vel kan tale til indsatte i fængslet i Basel i 1960'erne som til københavnske kirkegængere i 2020'erne.

Bibeskæftigelsen

Sidst men ikke mindst har Gitte Buch-Hansen i samarbejde med en gruppe studerende passet de to bistader, der står på Søndre Campus. Flere studerende har lært kunsten at klargøre bitavler, fodre med sukkervand og slynge honning. Ud over at studerende og ansatte har nydt godt af den honning og dyrebare mjød, som bilauguet har frembragt, har Gittes bibeskæftigelse sat sit præg på undervisning og forelæsninger. Hun har ved flere lejligheder påpeget honningens centrale rolle i Bibelen og kirkens liv, bl.a. som et symbol på Guds ord.

Rygtet lyder, at Gitte vil komme til at opdyrke denne bi-beskæftigelse, når hun til februar fratræder som lektor.

På vegne af studerende og kolleger på Det Teologiske Fakultet vil jeg ønske hende al godt med dette arbejde og sige hende en stor tak for al den forskning, undervisning og inspiration, som hun har beriget os andre med til fortsatte studier.

Gitte Buch-Hansens fratrædelse markeres med seminaret "Den kritiske eksegesi på prædikestolen". Det sker i Kierkegaard-auditoriet fredag den 7. februar kl. 13.15-16.30. Alle er velkomne!

Fredag den 7. februar 2025 kl. 13.15-16.30

Den kritiske eksegesi på prædikestolen
Seminar om forholdet mellem nyere eksegesi og homiletik i anledning af
lektor i Det Nye Testamente, Gitte Buch-Hansens fratrædelse

Sted: Kierkegaard auditoriet, Karen Blixens Plads 16, 2300 København S.
Arr.: Det Teologiske Fakultet

Den hellige Jovan Vladimir – fra helgen til national operafigur

En doktordisputats om helgenkult, kirke og statsdannelse i Sydøsteuropa

Af generalsekretær Emil Hilton Saggau

På tværs af lande og kirker i Sydøsteuropa kan man finde spor af den hellige Jovan Vladimir (død 1016). Denne helgen og hans helgenkult er hovedfokus i min doktordisputats *The Making of the St. Jovan Vladimir Cults. Shaping Churches and Nations in Southeastern Europe* (Peter Lang 2025) med forsvaret på Det Teologiske Fakultet fredag den 17. januar 2025. I bogen forfølger jeg kultens materielle, kildemæssige og moderne spor. Disse spor skaber tilsammen et prisme, der tydeliggør faktorer og tilfældigheder i dannelsen af kirker, islamiske gruppe-ringer og nationer i Sydøsteuropa.

I denne artikel vil jeg benytte tre eksempler fra afhandlingen, som illustrerer nogle af mine fund og faktorerne i kirke- og statsdannelse. Studiet er en kombination af klassiske kildestudier og mere empirisk orienteret forskning, bl.a. med feltstudier på Balkan.

Majdage på Balkan

En majdag i 2018 stod jeg i havnebyen Bar i Montenegro ude foran en massiv glitrende katedral, der netop var færdig-

gjort og viet til den hellige Jovan Vladimir. På denne majdag fejrede de lokale Jovan Vladimir. Ved aftenstid gik et optog af munke, præster og montenegrinske børn i nationale klædedragter gennem byen under bannere af Vladimir, mens højtalervogne spillede en sang, hvis første omkvæd lyder:

“Hvorfra kommer du, unge forkæmper? / Glædeligt du kommer, glædeligt du synger / Hvem har givet dig denne glæde? / Den hellige Jovan har mig den givet / Den hellige Jovan af Elbasan / Og må du også fyldes af livet og glæden!”

Byen Elbasan, som sangen henviser til, er hverken montenegrinsk eller serbisk, men derimod en albansk storby. Lige uden for denne by er der et Jovan Vladimir-kloster, hvor jeg hørte den samme sang lyde, da jeg fire år senere på samme dato i maj deltog i den albanske fejring. Ritualer i Elbasan kulminerede også i et optog med Jovans jordiske rester. Allerede forrest gik den lokale ortodokse metropolit og to centrale albanske politikere, der begge er muslimer. Den ene af politikerne bemærkede til mig i det efterfølgende

interview, at Jovan Vladimir også var et nationalt symbol og en afholdt figur for Albaniens to store muslimske grupperinger – sufi-ordenen Bektashi og de mere main-stream Hanafi sunni-muslimer.

De to ritualer illustrerer, hvordan et væld af nationaliteter og religiøse grupperinger, der ellers normalt er rivaliserende, dyrker den samme helgen. Det skyldes, at den hellige Jovan Vladimir, hans kult og hans helligsteder over 1000 år ikke bare er blevet til et symbol på kristen enhed og forskellige politiske bevægelser for et samlet Sydøsteuropa, men også for meget forskellige nationaliteter, som de moderne albanske, serbiske og montenegrske nationer.

Den tabte by Kish

En af de første legender, som jeg hørte om Jovan Vladimir, var historien om den tabte by Sash, der er byens serbiske navn. Denne by hedder på albansk Kish, der direkte oversat betyder “kirkernes by”. Legenderne går på, at byen skulle have haft 365 kirker, og at der hver dag i løbet af året blev fejret gudstjeneste i en ny kirke. Denne by har også et ældre navn, som er *Den hellige Vladimir* (Sancto Vladimir). Byen lå ved floden Buna, men dens præcise beliggenhed og udseende er ukendt, idet en mongolsk horde brændte den ned til grunden i 1246.

Legenden om byen kendes bedst fra en katolsk biskop, der rejste gennem området i det 16. århundrede, hvor det var kommet under tyrkisk kontrol. Dengang var der kun en kirke tilbage i byen. På trods af byens tidligere navn og den åbenlyse forbindelse til den hellige Jovan Vladimir, så er denne by ikke nævnt i

nogle af de ældste kilder til denne helgen og er derfor udeladt fra forskningslitteraturen omkring ham. Kilderne beskriver ganske vist et landskab, en by og et fort på et bjerg, men uden geografiske navne, som i dag kan identificeres.

I den første del af min afhandling arbejder jeg med disse ældste kilder fra det 9.-13. århundrede på græsk, latin og kirkeslavisk for at genskabe, hvordan Jovan Vladimirs helgenkult så ud, og hvordan den blev spredt. Et af mine fund er, at netop byen Kish passer på de geografiske beskrivelser af Jovan Vladimirs hovedstad og på hvor kulten må have haft sin oprindelse. I dette arbejde har jeg stykket kilder, arkæologiske udgravninger og folkelegender sammen, som giver et helt nyt indblik i, hvordan områdets religiøse og politiske strukturer var under den historiske Jovan Vladimir (970erne-1016). Mit studie viser, hvorfor hans kult opstod, men også blev glemt i det montenegrske kystområde, så eks. den førnævnte katolske biskop intet så til kulten i det 16. århundrede.

Jeg har et utal af gange været ved Kishs ruiner og vandret op ad bredden langs floden Buna i tæt på ti år, uden at brikkerne omkring denne bys rolle helt faldt på plads. Det var først, da jeg med båd sejlede langs kysten, at det gik op for mig, at der var et klippefremspring tæt på byen. I det lokale arkiv fandt jeg arkæologiske rapporter fra 1970erne om et fort på dette klippefremspring, og hos de lokale fik jeg et præj om de legender om netop Jovan Vladimirs ophold på selv samme klippefremspring, som etnologer havde skrevet ned for mere end 150 år siden. Brikkerne lagt sammen viste et sla-

visk rige, et kirkeligt center og en fyrste, der blev til legendernes Jovan Vladimir, og hvis hovedstad blev til "kirkernes by".

Russisk indblanding

Det var samtidigt ikke tilfældige etnologer, som havde skrevet folkelegenderne ned om Jovan Vladimir. Det var russiske gesandter i det 19. århundrede, der opholdte sig på Balkan, dels som udsendinge for det russiske imperium, dels som amatør-etnologer. De var farverige eventyrer, som tjente deres imperium ligesom samtidens franske og engelske kolleger.

Med moderne øjne er det interessant, at disse russiske etnologer primært arbejdede med en positivistisk og racemæssig kategorisering af verden; derfor skrev de alt ned og målte alt op. De tjente samtidigt det russiske imperiums interesser, og deres tilstedeværelse var en blanding af diplomatisk og kolonialistisk indblanding i Sydøsteuropa.

Russernes interesse i legenderne om Jovan Vladimir var ikke alene akademisk. Det er en legende, som russerne bruger til at beskrive fortidens slaviske sammenhold og fortidens store kristne slaviske helte, der står i modsætning til de tyrkiske muslimer, der fortsat i det 19. århundrede dominerede Sydøsteuropa. Indsamlingen af disse historier fra russisk side tjente simpelthen det russiske imperiums krav på dominans over området. Jovan Vladimir blev en af mange helgener og historier, der danner grundlaget for russiske imperialistiske ambitioner i Sydøsteuropa, der kulminerede i krigene i 1870'erne, og som med freden i Berlin i 1878 formede det moderne Serbien, Bulgarien og Montenegro.

I russernes optik er Jovan Vladimir en serbisk helgen. Russerne er med deres opmåling med til at forme en race- og folkeforståelse, hvor serberne, som Jovan Vladimir udråbes til at være, udgør et folk, der adskiller sig fra albanerne og bulgarerne. Jovan Vladimirs tydelige bulgarske, græske og albanske forbindelser streges altså over af russerne.

Legendernes tid

Denne serbiske kategorisering af Jovan Vladimir i slutningen af det 19. århundrede er en langvarig kulmination på denne helgens politiske status. I modsætning til de serbiske krav, så havde det historiske ærkebispedømme Ohrid, der fra det 17. århundrede lå som et ortodokst center i Sydøsteuropa, haft helt andre forestillinger om denne helgen. I forløbet til en af de store østrigsk-tyrkiske krige igangsatte den diplomatisk og politisk sensitive ærkebiskop af Ohrid et omfattende arbejde med at promovere lokale helgener.

En af dem var Jovan Vladimir, der i ærkebispedømmets tekster og ikoner skildres som fortidens store kristne konge. Denne konge herskede over de kristne "grækere, albanere, serbere og bulgarer" i harmoni. På kryds og tværs af Sydøsteuropa findes der derfor kirker med ikoner fra denne tid, hvor Jovan Vladimir fremstilles som en kristen konge for alle folkeslagene i Sydøsteuropa. Et af de mest berømte findes i forhallen eller *nartexet* i St. Naum-klosteret ved Ohrid.

Bagtanken bag denne fremstilling af en harmonisk forening af folkeslagene under Jovan Vladimir var, at ærkebiskoppen af Ohrid selv ville fremstå som en,

der sikrede den samme harmoni. Promoveringen af Jovan Vladimir var en del af et ortodokst oplysningstidsprojekt, der skulle samle de forskellige folkeslag i deres fælles kristne ophav i Sydøsteuropa i modstand mod de tyrkiske muslimer. Derfor drog ærkebiskoppen af Ohrid også til Wien, hvor han forsøgte at overtale de vestlige magter til, at han skulle være den politiske repræsentant for de folkeslag, som var i Sydøsteuropa, når krigen mod tyrkerne ville tage til.

En anden ærkebiskop kom dog først, hvilket var den serbisktalende ærkebiskop af Petj i Kosovo, der som modtræk til Ohrid biskoppen lavede sin egen ikon-serie i det 17. århundrede. I denne optræder Jovan Vladimir som moderne helgen. I den serbiske tekst hyldes Jovan Vladimir som fyrste for alle Sydøsteuropas folk, idet den russiske opdeling af Balkan endnu ikke er tilstede. Den serbisktalende kirke sonderer på denne tid ikke mellem serbere, bulgarer, albanere og kroater. De er alle en del af et pan-slavisk fællesskab mellem katolske og ortodokse kristne.

I samspil og modspil

Disse tre eksempler fra min afhandling illustrerer, hvordan historisk betingede konstruktioner af helgenkulte og hagiografier danner udgangspunkt for skabelsen af tidlig moderne nationalstater, der igen bliver grobund for nutidens stater og kirker – samt muslimske grupperinger. Det centrale ved et studie som mit, der strækker sig over 1000 år, er, at nationer og kirke sjældent er nye. De er heller ikke givne. De er resultatet af et samspil mellem historisk materiale, fortolkninger og udefrakommende påvirkning.

I kroatiske digte fra 1600-tallet taler Jovan Vladimir på vers på renæssanceitaliensk om slavisk og kroatisk storhed. I bulgarske folkedigte fra starten af det 19. århundrede drikker han derimod vin og synger oder til sin bulgarske prinsesse, mens han i serbiske knaldromaner fra det 21. århundrede banker bulgarerne på plads som en refleksion over Serbiens sejr over Bulgarien i Balkankrigene i 1914.

Jovan Vladimirs kult og historie er et materiale, som meget forskellige forfattere, kirker og bevægelser har gjort krav på. Mit studie af kulten viser dannelsen af Sydøsteuropas nationer, nationale identiteter og kirker i samspil med og modspil til Jovan Vladimirs helgenkult.

Profeten Daniel møder muslimer i Europa

Samtaler mellem bibelforskning og moderne migrationsstudier

Af antropolog Ida Hartmann og bibelforsker Frederik Poulsen

Hvad har muslimer i Europa at gøre med Daniel i Bibelen? Eller bredere formuleret: Hvordan kan metoder og teorier fra studiet af nutidens migrationsstrømme kaste nyt lys over Bibelens ældgamle fortællinger om mennesker på flugt og tvangsflyttede befolkningsgrupper?

Dette store spørgsmål er vi for tiden optaget af at besvare i forskningsprojektet “Divergent Views of Diaspora in Ancient Judaism”, som er støttet af Danmarks Frie Forskningsfond.

Forskellige blik på migration

Projektet handler om de ældste jødiske samfund uden for Palæstina. Det gælder navnlig forholdet til hjemlandet og de forskellige syn på at leve i det fremmede, som vi finder i Det Gamle Testamente og i historiske kilder fra oldtidens Egypten og Mesopotamien.

Projektet ledes af lektor Frederik Poulsen, og med på holdet er tre postdoc’er: Alexiana Fry som er bibelforsker, Kacper Ziemia som er oldtidshistoriker og Ida Hartmann som er antropolog med speciale i migration og religion i nutidens Europa. Det lyder måske som en blandet landhandel, men det er netop pointen: at

undersøge migration og livet i det fremmede fra forskellige perspektiver og med udgangspunkt i forskellige fagtraditioner.

I hele 2024 har vi haft ugentlige møder, hvor det har været Ida Hartmanns opgave til hver gang at give et overblik over en afgrænset problemstilling ud fra et nutidigt perspektiv. Det kunne være synet på hjemlandet, religiøs identitet i det fremmede og spørgsmålet om at vende tilbage. Og dernæst at udvælge nogle studier, der ofte med afsæt i etnografisk feltarbejde afdækker erfaringer og oplevelser blandt migranter i vores verden i dag.

Sammen har vi så analyseret en række bibeltekster ud fra disse moderne studier. Fortællingen om patriarken Jakob, der i Første Mosebog beordrer Josef og sine andre sønner til at begrave ham i forfædrenes grav i Kana’an, har vi læst sammen med studier af tyrkiske migrantarbejdere i Vesteuropa, der rejser til Tyrkiet for at begrave deres afdøde i familiegravsteder på den anatolske højslette.

Vi har sammenlignet Ruths Bog med etnografiske analyser af nigerianske kvinder, der i drømmen om et bedre liv begiver sig mod Europa for at sælge sex. Vi har arbejdet med Jeremias’ Bog og

Ezra-Nehemias i spørgsmålet om religiøs autoritet mellem hjemland og diaspora.

Og vi har spejlet Daniels prøvelser ved det babylonske hof i studier af muslimske kvinder i Europa, der trods modstand og restriktioner insisterer på at bære tørklæde og bede de fem daglige bønner. Lad os kigge nærmere på dette eksempel.

Daniel i Babylon

Daniel og hans tre venner er unge og smukke mænd. De lever blandt de jøder, som babylonerne har ført bort fra Jerusalem, og bringes til hoffet for at tjene kongen som embedsmænd. For at kunne passe ind får Daniel og hans venner babylonske navne, undervises i babylonsk sprog og kultur og får mad fra kongens bord.

I dag ville man sige, at den babylonske konge står på mål for en striks integrationspolitik – med en fuldstændig assimilation og udslettelse af migranternes etniske særpræg som endemål. Og i en række *sitcom*-lignende episoder følger vi så, hvordan Daniel og hans venner navigerer mellem at efterkomme kongens krav og holde fast i deres jødiske kultur.

I kapitel 1 beder Daniel med henvisning til sin krops sundhed om at drikke vand og spise grøntsager i stedet for at indtage kød og vin fra kongens bord – muligvis også som et forsøg på at overholde jødiske spiseregler.

I kapitel 2 truer kongen alle sine underordnede med dødsstraf, hvis de ikke kan gætte og udlægge, hvad han har drømt; i ly af natten søger Daniel tilflugt hos sin Gud i bøn og belønnes med den styrke og visdom, der gør ham i stand til at imødekomme kongens urimelige krav.

Og i kapitel 6 ender Daniel i løvens hule, fordi han nægter at efterleve forbuddet mod at bede til andre end kongen. Tværtimod poserer han ved højlys dag foran det åbne vindue i bøn til sin Gud i Jerusalem. Og Gud holder hånden under Daniel, der til slut vinder kongens beundring.

Den første halvdel af Daniels Bog kan således læses som en række fortællinger om de dilemmaer og prøvelser, der følger med, når man i et fremmed land vil holde fast i egne traditioner og ritualer. Men bogen rummer også et løfte om belønning og anerkendelse, hvis man i krisesituationer holder fast i sig selv og sin Gud.

Muslimer i Europa

De dilemmaer, der udfoldes i Daniels Bog, vækker genklang blandt religiøse muslimer i Europa: Hvordan lever man i overensstemmelse med islamiske forskrifter, samtidig med at man lever op til det omkringlæggende samfunds krav og forventninger?

Kan man forene de fem daglige bønner med et aktivt studieliv? Tager man tørklæde på, når man skal til samtale om drømmejobbet? Hvad gør man, når vejen til statsborgerskab går gennem et håndtryk, der potentielt er i modstrid med religiøse normer?

Det er her vigtigt at huske på, hvilken tyngde religiøse praksisser og ritualer har i islamisk tradition. Islam er ligesom jødedommen en praksis-religion. Her er en afgørende forskel til protestantiske former for kristendom. For de fleste protestanter og danske kulturkristne står den indre tro som det uomtvistelige kardinalpunkt for det religiøse liv. Måske får den indre tro til tider et ydre udtryk, fx ved

bordbøn eller et synligt kors om halsen. Men troen går forud for og ses som uafhængig af ydre handlinger og symboler.

Sådan er det generelt ikke for muslimer. Her er den indre tro og de ydre, kropslige handlinger uløseligt forbundet. At bede, faste eller bære tørklæde er ikke blot udtryk *for* tro, de er veje *til* tro. Det er den daglige gentagelse af ritualer, der får troen til at spire og vokse sig stærk. I islam-antropologien kalder man ofte disse ritualer for “selv-kultiveringsteknikker”.

Feltarbejde blandt kvinder

Religionsantropologen Jeanette Jouili har undersøgt, hvordan kvinder i Frankrig og Tyskland balancerer mellem at være praktiserende muslim og aktivt deltagende samfundsborger. Den daglige bøn og iførelsen af tørklæde er – for forskningsdeltagerene – først og fremmest ‘teknikker’ til at kultivere et fromt og ærbart selv. Men for en minoritet bliver religiøse praksisser også hurtigt en ‘taktik’ til forhandle forholdet til det omkringliggende samfund og dets magthavere.

Jouili præsenterer os for en række taktikker, der på forskellig vis kredser om u/synlighed, og som fordeler sig på et spektrum mellem bevidst synliggørelsen og decideret usynlighed. I det ene ende af spektret finder vi taktikker, der har karakter af åben protest. Det kan være muslimske studerende, der samles for at bede foran universitetets hovedbygning for at sætte fokus på manglende bederum på campus.

I den anden ende af spektret finder vi kontorarbejderen, der udfører middagsbønnen så diskret, at ingen kolleger op-

dager det. Hun bliver ganske enkelt siddende ved sit skrivebord og gennemgår bønnens koreografi i tankerne, men uden at udføre bevægelserne med kroppen.

I midten af spektret kan vi så placere de mangfoldige og ofte ret kreative måder, hvorpå muslimske kvinder lykkes med at tildække deres hår, uden at det afkodes som et religiøst statement af det omkringliggende samfund. Nogle kvinder binder fx tørklædet op i nakken i en stil, der af mange opfattes som bohème og ‘sekulært’. Andre kombinerer tørklædet med en cap, så udtrykket bliver street. Uanset om disse praksisser er åbenlyse, dobbelttydige eller skjulte, rykker de ved grænserne for, hvor og hvordan religiøsitet viser sig i det offentlige rum.

Protest i Babylon

Når vi læser fortællingerne i Daniels Bog sammen med Jouilis studie, udstyres vi med nye begreber og en ny ramme til at fortolke dem.

Når Daniel i kapitel 6 – trods et forbud – beder i vinduet vendt mod Jerusalem, fremstår scenen nu som en åben protest eller et udtryk for civil ulydighed. Daniel handler derved – ikke ulig de muslimske studerende i fællesbøn – ved bevidst at påkalde opmærksomhed omkring en religiøs praksis, der afviger fra flertallets.

Når Daniel og vennerne i kapitel 2 samles i det skjulte for at bede om hjælp, handler de på sin vis som kvinden, der skjult og tavst udfører sin islamiske bøn ved skrivebordet midt i arbejdstiden. I begge tilfælde bliver usynlighed eller afsondrethed det middel, der gør det muligt at vende sig mod sin Gud uden at provokere eller skabe konflikt med det omkringliggende samfund.

Og når Daniel i kapitel 1 vil undgå de lokale kulturprodukter, kød og vin, ved at henvise til 'sekulære' forhold som sundhed, svarer det til nutidens street-smarte hijab-mode, der leger med de visuelle koder. Daniel lykkes med at overtale de babylonske myndigheder til en diæt af vand og grøntsager, *netop* fordi han henviser til denne kost som vejen til den stærke og sunde krop – det vil sige et almenmenneskeligt skønhedsideal, som også babylonerne hylder.

Når nyt møder gammelt

Samlet set giver Jouilis studie os en ny indfaldsvinkel til at læse nogle bibelfortællinger, som er blevet læst mange gange før. Derudover er der flere gevinster ved at læse Daniels Bog sammen med etnografiske studier blandt for eksempel kvindelige muslimer i Europa.

For det første skaber spektret med u/synlighed en ramme for at se nye sammenhænge mellem kapitel 1, 2 og 6. Det bliver tydeligere, at disse kapitler kan læses som variationer over det samme tema, nemlig hvordan man skaber rum for sin religiøse praksis i et samfund, som på en gang fremstår fremmed og fjendtligt.

For det andet giver Jouilis studie os et analytisk sprog. Begrebssparret teknik/taktik gør det muligt fremhæve, at en bøn på en og samme tid kan være henvendt til Gud og til det omkringliggende samfund, og at modstand og samarbejdsvilje ikke nødvendigvis er hinandens modsætning.

På tværs af de tre scener ser vi nemlig, hvordan det faktisk er i kraft af Daniels insisteren på at holde fast i sin Gud og forfædrenes tradition, at han yder sit bidrag til det babylonske samfund. De

unge jøder bliver stærke og sunde, fordi de *ikke* spiser mad fra kongens bord, og Daniel bliver i stand til at tyde kongens drømme, fordi han *trods*er kongen og fortsat beder til sin egen Gud.

For det tredje hjælper sammenligningen os til at tydeliggøre, hvor *anderledes* forholdene i Daniels Bog er i forhold til vores verden. Denne forskel er vigtig at være opmærksom på. Jouilis feltstudier omhandler virkelige mennesker i nutidens Europa, mens vi i Bibelen møder den fiktive karakter Daniel i et litterært univers skrevet på afstand af det fortalte. Og mens migranter i dag bevæger sig mellem nationalstater, immigrationsmyndigheder og nationale identiteter, så afspejler Bibelens tekster helt andre samfundsstrukturer i oldtiden uden klare landegrænser og afgrænsede etniciteter.

Efter Daniel til Danmark

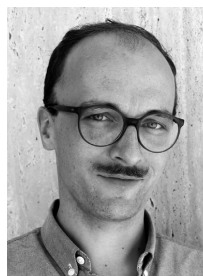
Læsningerne i Bibelen minder os om, at migration er et ældgammelt fænomen. Migranter dengang som nu lever i en spænding mellem at tilpasse sig forholdene et nyt sted og så fastholde deres kulturelle baggrund.

Indimellem møder man den holdning, at muslimer, der følger islamiske forskrifter, lever i konflikt med danske værdier. Måske Daniels Bog giver anledning til at udfordre den antagelse. For Daniel yder sit bidrag til det babylonske hof netop i kraft af sin urokkelige forankring i sine forfædres religiøse skikke og sædvaner. Måske er islam for mange muslimer i dag ikke en hæmsko, men snarere det fundament, der kan hjælpe dem til at finde fodfæste i og bidrage til det danske samfund.

Kristendom for *beginners*

Melania den ældre som romersk aristokrat og kristen asket

Af lektor, ph.d. Florian Wöller

Melania den ældre (ca. 342-410) var en indflydelsesrig kvinde i det 4. århundrede e.Kr. Hun grundlagde klostre, var samtalepartner med Augustin og lykkedes med at forene en romersk aristokratisk livsform med kristen askese. Hendes livshistorie er et stærkt eksempel på en af kristendommens mange begyndelser.

Begyndelsens fortryllelse

“Und jedem Anfang wohnt ein Zauber inne / Der uns beschützt und der uns hilft, zu leben”. Således skrev en aldrende Herman Hesse i sit berømte digt “Stufen” fra 1941. Hvad Hesse skriver om “enhver begyndelse”, rummer en vigtig pointe ikke bare for teologien og især kirkehistorien, men også for livet mere generelt: Begyndelsen findes egentlig kun i flertal. Dette udsagn kan virke irriterende, hvis man forstår det som en påstand om, at en søgen efter den første begyndelse dybest set er forgæves. Hesses påstand indeholder dog også en opmuntring. For hvis man leder efter begyndelser – ikke begyndelsen – finder man nyskabelser, ansatser og omdannelser, der minder én om, at hvert skridt er et nyt skridt.

I et historisk perspektiv kan man analysere “begyndelsens fortryllelse”, som

ifølge digteren “beskytter os og hjælper os til at leve”, som et møde mellem to slags forhistorier. Den første forhistorie kan man kalde for en ‘objektiv’ historie. Det er den historie, som den, der begynder på noget nyt, bliver en del af. Den anden forhistorie har en ‘subjektiv’ karakter. Det er en historie, som det subjekt, der begynder på noget, selv kommer med og bibringer til den pågældende begyndelse; en personlig forhistorie.

Denne tilgang til begyndelserne fører ikke til en uendelig eftersøgen, som om vi var nødt til at spørge efter en uoverskuelig række af forhistorier for at finde frem til en begyndelse. Tværtimod understreger denne tilgang mødepunktet mellem de to slags forhistorier. Hvor de to mødes, kan der være tale om en begyndelse og ikke mindst om begyndelsens fortryllelse.

Kristendomshistorien rummer utallige eksempler på sådanne konstellationer og mødepunkter. I den periode, som beskæftiger os her – senantikken – handler det tit om et møde mellem på den ene side en ‘objektiv’ forhistorie til en forholdsvis ung religion, kristendommen, og på den anden side en ‘subjektiv’ forhistorie hos individer, der er præget af romersk kultur. Den senantikke periode gennemtræner

ges således af et møde mellem *christianitas* og *romanitas*. Melania den ældres liv vidner om netop dette.

En aristokratisk asket

Melania blev kåret til helgen som følge af sin hengivenhed til askese og munkevæsenet. Men hun levede et helt liv, før hun nogensinde satte sin fod i et kloster. Hun kom til Rom i år 363 som en 21-årig enke og mor til tre børn, hvoraf to allerede var døde. Hendes overlevende søn, Valerius Publicola, rejste med hende. Selv kom hun fra en aristokratisk familie og giftede sig nu med Valerius Maximus, en mand fra en anden gammel patricierslægt, som havde været bypræfekt, lige inden Melania ankom til Rom, og som døde bare ét år senere i 364.

De gamle biografier om Melania springer let hen over hendes år som hustru, gravid kvinde, sørgende mor, ung enke og hendes liv som romersk kristen matron. Men Melania tilbragte faktisk ti år i Rom med at balancere mellem sit kristne liv og sin pligt over for sin familie. Det viser blandt andet, at det i det 4. århundrede var muligt at forene en traditionel romersk familie og kristendom.

Hun sørgede for, at hendes søn Valerius Publicola fik en god karriere, som kunne sikre familiens rigdom og dermed den kontinuerlige pengestrøm, som Melania behøvede for at finansiere sit religiøse iværksætteri. Og så traf hun et selvstændigt valg om at undslippe det aristokratiske liv i Rom, hvor kvinder egentlig kun kendte rollen som husmødre. For Melania var askesen et aktivt tilvalg – et valg, som kunne fremvises over for det romerske aristokrati som en form for autonomi og religiøs mission.

Sandsynligvis i år 373 tog hun således først til Ægyptens ørken, et kerneområde for det senantikke munkevæsen. På det tidspunkt tiltrak en lang række klostre og især det afsondrede liv, som hellige kvinder og mænd eller *erimitterne* levede, mange fromme kristne, der ville efterligne dem.

En af Melanias biografister skildrer hendes rejse således: “Da hun havde taget alle sine løse ejendele og lastet dem på et skib, sejlede hun hurtigt til Alexandria med en flok adelige børn og kvinder. Der solgte hun sine ejendele og vekslede dem til penge, og hun gik op til Nitriabjerget, hvor hun mødte [ørken]fædrene [...] Hun opholdt sig hos dem i et halvt år, rejste rundt i ørkenen og opsøgte alle de hellige mænd.”

Nærmest som en from turist tog hun således på en slags *grand tour d'horizon*. Hun var en rig kvinde, som var dybt fascineret og tiltrukket af alternative kristne livsformer.

Religiøst iværksætteri

Samme år blev de fleste munke og nonner foruden en lang række biskopper og andre gejstlige forfulgt af staten og udvist fra Ægypten. De flygtede til Galilæa i Palæstina, og forfølgelsen af dem gav Melania anledning til at træde i karakter. Hun betalte for de forfulgtes mad, logi og øvrige behov. Hun fungerede i praksis som deres aristokratiske protektor og støtte, snarere end som en asket.

Men netop fordi denne forfølgelse gjaldt hele det østromerske rige, tiltrak Melanias støtte til de forfulgte øvrighedens opmærksomhed også i Palæstina. Hun forklædte sig som en slavekvinde

for at kunne smugle forsyninger ind i de forfulgte huse, men blev arresteret.

Den romerske guvernør i Palæstina troede, at hun som slave var ufri og dermed uden krav på beskyttelse, og han forsøgte at få hende til at yde bestikkelse for at blive løsladt. Dette tvang Melania til at vedstå sig sin verdslige autoritet. Vel vidende at den romerske lov på dette tidspunkt forbød fængsling af en person af hendes rang, og at hun overgik guvernøren på alle tænkelige måder, slog hun ham ud af fatning: "Jeg er datter af den og den og hustru til den og den; men jeg er Kristi slave... Du kan ikke røre mig eller tage noget fra mig i denne sag." Guvernøren faldt på knæ, bad den konsulære kvinde om tilgivelse og gav hende særlig tilladelse til at tage sig af de forfulgte.

Uforstyrret grundlagde Melania nu et kloster i Jerusalem til 50 mænd og 50 kvinder. Med den uendelige strøm af penge fra hendes formue finansierede hun sit store kloster i Jerusalem og en del andre klostre i Palæstina og Ægypten. Men hun sørgede også for pilgrimmene, som i stadigt stigende antal kom til den hellige by.

Teologiske stridigheder

I denne tid var Melania byens *grande dame*, og hendes autoritet voksede støt. Sammen med sin ledsager Rufinus fra Aquileia engagerede hun sig også på det teologiske område, nærmere bestemt ved at støtte et lovende teologisk talent ved navn Euagrius Ponticus. Han udviklede en Origenes-inspireret askeseteologi, som i mange andres øjne var kættersk.

I år 400 fik Melanias aktive støtte til Euagrius kirkefaderen Hieronymus, som bekæmpede Origenes' lære, til at gå i ak-

tion. Han lancerede en smædekampagne mod Rufinus og Melania, dog uden at nævne hende ved navn. Han refererede til hende som "hende, hvis navn betyder sorthed og bevidner hendes ryggesløsheds mørkhed" – fordi navnet Melania jo kan oversættes med 'den sorte'. Inden da havde den indflydelsesrige Hieronymus ellers udvist stor respekt for Melania ved at kalde hende for "den ægte fortræffelig-
hed blandt de kristne i vores tid".

Vi skal igen læse mellem linjerne for at forstå, hvad Hieronymus' forkastelse af Melania og fjernelsen af henvisninger til hende fra hans egne skrifter siger om hende og ikke blot om ham. Kirkefaderens voldsomhed må således forklares med Melanias teologiske aktivitet. Netop fordi hun indtog de – ifølge Hieronymus – forkerte teologiske synspunkter, blev hun angrebet på denne måde. Og ligeledes må man antage, at voldsomheden netop skyldtes den indflydelsesrige teologiske stemme, som hun var blevet.

En blandet hjemkomst

Kort tid efter vendte Melania tilbage til Rom for at rekruttere mennesker fra sin romerske omgangskreds og familie til sit kloster. Hun gik i land i Napoli, hvor hun blev modtaget af sine romerske tilhængere. Som første stop på rejsen fra Napoli til Rom lagde hun sammen med sit følge vejen forbi en med hende beslægtet biskop, Paulinus fra Nola.

Paulinus skriver om besøget: "Hun kom til os omgivet af et storslået følge af sine meget rige slægtninge. Vi så Herrens herlighed i hendes rejse med sine børn, som dog foregik med en varieret ydre fremtoning. Mens hun selv sad på et magert og beskedent æsel, blev hun fulgt

af al den pragt og alle de rigdomme, som ærværdige og velhavende senatorer kunne opvise, med vuggende vogne, pyntede heste, forgyldte kareter og flere vogne, som fik den Appiske Vej til at stønne og skinne; men i forfølgelighedens glimt lyste Kristi ydmygheds nåde endnu stærkere. De rige beundrede den fattige helgen, men vores fattigdom lo ad dem.”

Paulinus leger meget bevidst med Melanias aristokratiske status. Han iscesætter hendes ankomst i Nola som en senatorisk ankomst, mens Melania selv viser sig som en fattig helgen på et usselt æsel. Paulinus forstår denne omvending af den klassiske romerske adfærd som udtryk for Melanias guddommelige rigdom. En anden, mere nøgtern udlægning kunne dog være, at Melanias tilbagekomst til Rom er fuldendelsen af hendes mission. Hun kommer tilbage som ydmyg asket og er dog stadigvæk romersk aristokrat. Den tilsyneladende modsætning er således i virkeligheden en forening af *romanitas* og *christianitas* – en integration af det at være romersk og at være kristen.

Efter godt 10 år vendte Melania tilbage til Jerusalem. Denne gang lagde hun dog ikke vejen forbi ægyptiske asketer, men den store teolog Augustin. Mænd som ham talte nu blandt Melanias samtalepartnere, altså de mest autoritative stemmer i kirken. Det er igen et slående bevis på Melanias høje stilling inden for det romersk-kristne samfund. På denne rejse døde hun som en højt respekteret aristokratisk asket, som havde formået at integrere sin traditionelle livsform med den kristne.

Begge dele på samme tid

Da Melania begyndte på et asketisk liv, kom hun med en subjektiv forhistorie som romersk aristokrat. Igennem sin religiøse og teologiske virksomhed gav hun aldrig slip på denne forhistorie. Hun bragte den med ind i en kristendom, der befandt sig i en særlig historisk situation: ung og fleksibel nok til at tillade at kombinere den ene livsform med den anden. Det vil sige en tilstand, der stadig var præget af *trial-and-error*. Selv om teologiske og religiøse spørgsmål langsomt begyndte at blive afgjort og sat på faste formler, som man ser i konflikten med Hieronymus, var kristendommen i det 4. århundrede endnu ikke og overalt defineret af klare forventninger og regler.

Resultatet var en fascinerende sammenblanding af antik-romersk kultur og kristen religion, en *romanitas christiana* og en *christianitas romana* – dog uden tvivl kun i en overgangsfase. Alligevel viser Melanias livshistorie, at forholdet mellem gammelt og nyt, mellem Rom og Jerusalem, mellem romersk kultur og kristendom i det 4. århundrede ikke var fastlåst. Snarere var der tale om et forhold, der søgte at mødes og forbinde sig med hinanden.

Blandt kristne *beginners* i denne tid var kvinder og mænd, som med deres egne forhistorier formåede at bidrage til teologiens videreudvikling og fremdrift. Melania og andre minder os dermed om, at et møde mellem modsætninger kan rumme et særligt potentiale – en særligt fortryllende begyndelse.

Klarhed og veltalenhed

Res og verbum i renæssancen

Af lektor, ph.d. Anna Vind

Renæssancen affødte en ny måde at tænke om sproget på og dets forhold til virkeligheden. Lorenzo Valla og Rudolf Agricola var to af tidens førende humanister, de fremhævede begge talekunsten og lagde vægt på at gentænke dialektik og retorik.

En læsning af deres skrifter er en del af min undersøgelse af sprogforståelsen hos Luther i en sammenligning med Melancthon. Et monografi-stipendium fra Carlsbergfondet gav mig sidste år mulighed for at fordybe mig i emnet, og projektet har jeg givet den midlertidige titel “Modus loquendi. Word and Communication in Luther”.

En sproglig vending

I bogen *Renaissance Truth and the Latin Language Turn* (2003) henleder Ann Moss opmærksomheden på ændringer i forståelserne af dialektik og retorik i det 15. århundrede, og den betydning disse fik i det 16. århundrede. Hun fremhæver især den italienske humanist Lorenzo Valla, som tog kritikken af den skolastiske sprogbrug, der allerede blev formuleret af Petrarca, til et nyt niveau.

Som Moss formulerer det: “Valla’s approach [...] was [...] grounded on a systematically argued attack on the late medieval Latin of lawyers, theologians and philosophers. Valla’s turn to classical Latin paradigms was an essential move in a potentially revolutionary shift of thought that invested the linguistic practice of the early fifteenth-century pedagogues with a crucial philosophical significance”.

I sit forord til den fjerde bog af værket *Elegantiae Linguae Latinae* skriver Valla selv: “Veltalenhed [...] må være kendetegnende for kristne skrifter i lige så høj grad, som det var kendetegnende for hedningernes bedste skrifter: ‘Enhver, der ikke kender til veltalenhed, er uegnet til at skrive eller tale om teologi’”. Hertil konkluderer Moss: “Distrust of eloquent speech, or, rather, incompetence masquerading as religious zeal, has produced the impoverished, graceless style of the modern theologians, which Valla would rectify by returning Christian writers to the language of the Fathers of late Antiquity”.

Lad os dykke ned i, hvad den ‘vending’, Moss beskriver, mere specifikt omhandler om.

Lorenzo Valla

Lorenzo Valla (ca. 1406-1457) var en original italiensk tænker. Det var ham, der analyserede det konstantinske gavebrev og beviste, at det var en forfalskning, en berømmet bedrift i reformatorenes øjne. Han arbejdede intensivt med Vulgata teksten, rettede i og kommenterede den og skabte grundlaget for Erasmus' betydningsfulde indsats for tekstkritikken. Han skrev en epikuræisk inspireret afhandling, en afhandling om den frie vilje og en om ordenslivet, en lovprisning af Aquinas og en mystisk tekst om nadveren.

To værker er centrale for Vallas tænkning om sproget: Det omfattende og meget læste værk *Elegantiae* og det mindre læste *Repastinatio dialectice et philosophie*. I disse værker formulerede han sin radikale kritik af den skolastik, han kendte, og foreslog en grundlæggende revision af logikken i kombination med fornyet undervisning i korrekt sprogbrug. Alt dette blev fremført på grundlag af hans omfattende viden, ikke mindst om den antikke retoriker Quintilian.

Valla følger Quintilians pragmatiske syn på sproget og formulerer sin kritik herud fra. I *Repastinatio* slår han hårdt ned på den aristoteliske forestilling om kategorier og transcendentaler, som stod centralt i den middelalderlige logik. For Valla var disse bestemmelser kunstige. Det synspunkt hvilede på to forbundne ting: hans forestillinger om historicitet og filologi.

Valla havde gennem sit arbejde med antikke tekster og forfattere og sin kapacitet som filolog erkendt, at sprog er historiske, afhængige af specifikke kontekster og situationer. De er ikke universelle og hævet over tiden. I lyset af denne

erkendelse ønskede han at omkalfatre den middelalderlige logik, som – groft sagt – sigtede på at komme bag om det konkrete sprog til en indre mental, universel sandhed.

Kritikken begrundede Valla med henvisning til begreber, han fandt hos Quintilian, den såkaldt 'almindelige brug', 'sædvane' eller 'sædvanlige måde at tale på' (*usus communis/consuetudo/mos loquendi*). Han anbefalede at beskæftige sig med sproget sådan, som det blev brugt af sprogkyndige personer på et bestemt historisk tidspunkt. Man skulle væk fra, hvad han så som sproglige påfund, der var artificielle og filosofisk drevne, og i stedet hen imod en generel og praktisk baseret brug af sproget.

Opgør med skolastikken

Den pragmatiske sproglige analyse førte Valla til en kritik af det syn på kategorier, som man ofte fremholdt i traditionen fra Aristoteles. I henhold hertil er der ti kategorier til at fastsætte, hvad verden består af: substans, kvantitet, kvalitet, relation, sted eller rum, tid, stilling, haven, handlen og liden. Ifølge Valla er der derimod kun tre: substans, kvalitet og handling og disse tre svarer til substantiv, adjektiv og verbum. De er ikke defineret ontologisk, om man vil, altså ud fra deres væren, men derimod af grammatikken, det vil sige af, hvordan der tales. Ting (*substanser*) af en bestemt slags (*kvalitet*) og med en bestemt ydelse (*handling*) beskrives og eksisterer dermed.

Herfra fortsatte Valla med at kritisere den aristoteliske idé om transcendentaler, som er de overordnede abstrakte termer, som føjes til kategoriernes definition af de konkrete ting: generel væren (*enti-*

tas), generel identitet (*identitas*), dettehed (*haeccitas*), hvad-hed (*quidditas*) og perseitet (*perseitas*). Disse er tomme konstruktioner, siger Valla, som kan nedbrydes til faktiske ting, *res*. Væren, *ens*, anfører han, er for eksempel det samme som “den ting, der er”, *ea res quae est*.

Med sine analyser bryder Valla med det skema, man kender fra Aristoteles’ *peri hermeneias*, hvor sproget beskrives som sekundært i forhold til tanken. I stedet undersøger han tingenes eksistens, *res*, ud fra beskrivelse i sproget, *verba*, og følger dermed Quintilians pointe om, at fornuft eller tanker – ting – som ikke er beskrevet i ydre ord, ikke er til nogen nytte.

Således er Valla også enig med Quintilian i dennes præference for retorikken frem for filosofien. Dialektikken, som i den logiske tradition er filosofiens hoveddisciplin, var i hans øjne blot at regne for en af retorikkens fem dele, den indledende *inventio*, hvor de andre var *dispositio*, *elocutio*, *memoria* og *actio/pronuntiatio*.

Rudolf Agricola

Den anden centrale figur, der indgår i mit arbejde, er den nederlandske humanist Rudolf Agricola (1443-1485). Agricola havde kendskab til Valla, men han var også kritisk over for det, han så som en forkert tilsidesættelse af dialektikken til fordel for retorikken. Med sin i eftertiden meget læste lærebog *De Inventione Dialectica* fra 1479 forsøgte Agricola at råde bod på netop det.

Agricola deler i udgangspunktet Val-las kritik af samtidens aristoteliske logik. Ligesom Valla har han også en pragmatisk definition af den kunst, *ars*, han promoverer: Dialektik er “kunsten at tale

troværdigt, *ars probabiliter disserendi*, om et fremsat emne, *res proposita*, i det omfang, det pågældende emnes natur er i stand til at indgyde tillid”.

Dette specificerer Agricola nu tydeligt i forhold til de andre dele af *trivium*, nemlig grammatik og retorik – og her får vi et godt billede af, hvordan han ser forholdet mellem *res* og *verbum*: Han opererer med et begreb om talens klarhed, *perspicuitas*, som gælder for både ting og ord. For at ordenes klarhed, *perspicuitas verborum*, kan være til stede, må ordene ikke bruges utilstrækkeligt, være forældede, være frembragt ved en tilfældighed eller bruges i modsætning til deres natur – og alt dette er en sag for grammatikere. Også retorikere tager vare på ordenes klarhed, når de sørger for, at figurer og udsmykket tale anvendes på passende vis.

Når det derimod drejer sig om tingenes klarhed, *rerum perspicuitas*, afhænger det af to forhold: tingenes natur og behandlingen af dem. Tingenes uklarhed eller klarhed i sig selv er ikke noget, der ifølge Agricola skal tages metodisk hensyn til, da dette simpelthen bringes ind i talen af tingene selv. Det ligger så at sige i dem. Men klarheden i behandlingen af dem skal håndteres – og det gøres af dialektikere. Dialektikere er dem, der finder ud af, *invenire*, hvad der præcist kan fremme tillid til talens emne hos lytteren, og derefter arrangerer, *disponere*, det fundne for at fremme sagen på den bedst mulige måde med henblik på indlæring.

Agricola sætter her – idet han tænker det hele inden for *trivium*, dvs. uddannelse i grammatik, dialektik og retorik – de frie kunsters opgave i en klar prioriteret rækkefølge. Grammatik og retorik er i

hans optik lavere, mere tekniske hjælpe-discipliner, der tager sig af brugen af ord og den udsmykkede tale. Dialektikken, derimod, er den mest fremragende af de tre, fordi dens mål er at tale på en troværdig måde om et emne, som man i sagens natur kan have tillid til. Formålet med en sådan troværdig tale om et emne er at "indgyde tillid med sin tale og trække lytters ånd til sig med sin præsentation".

Retorik vs. dialektik

Når man sammenligner Valla og Agricola, ligner de i mange henseender hinanden. De fremhæver begge dyrkelsen af talekunsten, *ars disserendi*, som det væsentligste, og det forener dem i deres kritik af de i deres øjne unyttige verdensfarsagende spidsfindigheder i middelalderens aristoteliske logik. De synes også begge at have en forholdsvis løs eller flydende forståelse af, hvad *res*, ting, er. Endelig ser Agricola ud til ligesom Valla at definere *res* grammatisk og ikke ontologisk.

Så hvorfor vælger de at rangere retorik og dialektik forskelligt? Agricola kendte Vallas arbejde, og han valgte eksplicit at korrigere det. Der er selvfølgelig historiske forskelle mellem deres liv, opgaver og muligheder, men i tilgift til det er spørgsmålet, hvilken strukturel forskel

det gør for dem hver især at fremhæve henholdsvis retorik og dialektik som det mest afgørende?

Et forsigtigt svar er, at formålet med talen formodentlig er forskelligt hos de to. Agricola lægger stor vægt på undervisning og indlæring. Måske er det grunden til, at han er så fokuseret på det dialektiske arbejde med tingenes klarhed. Valla på sin side følger Quintilian mere tæt ved at understrege, at dialektik eller *inventio* kun er det første lille skridt i forberedelsen af talen, hvorimod veltalenhed, *elocutio*, er den egentligt vanskelige del af talerens opgave og dermed den vigtigste.

Havde Valla andre og højere mål med sit bidrag end Agricola? Var sigtet med hans revolution af tidligere tiders sprogtænkning mere grundlæggende og vidtrækkende? Måske kan man sige, at de to er forskellige med hensyn til hensigten med deres arbejde: det som deres respektive synspunkter skal fremme.

Men man kan muligvis også vende tankegangen om og sige, at de synspunkter, de ender med at fremme, ikke kun har at gøre med disse mål eller hensigter. De afhænger også af den grundlæggende og dybere forståelse af, hvad sprog betyder for mennesker, som de hver især havde. Dette sidste punkt er dog noget mere uvet og er indtil videre en arbejdshypotese.

Ikkemuslimsk islam

Fra iagttagelse til forskningsprojekt

Af lektor, ph.d. Jesper Petersen

Den 22. marts 2019 sad jeg på tilhørerrækkerne ved min tidligere kollega Anders Ackfeldts ph.d.-forsvar. Professor Garbi Schmidt indledte som opponenter med et tilsyneladende banalt spørgsmål: "Hvad er islam?" Spørgsmålet skulle dog vise sig at være alt andet end banalt, for Ackfeldt ville ikke bekende sig til de etablerede definitioner. Dermed udviklede forsvaret sig til en gennemgang af forskningens mange utilstrækkelige svar, som Ackfeldt afviste et efter et.

Ved denne begivenhed gik det op for mig – dengang en ph.d.-studerende med specialisering i islamiske studier – at jeg ikke kunne besvare det mest banale spørgsmål i mit fag. Men endnu vigtigere: Ackfeldt viste, at det var der heller ingen andre, der kunne.

Et pilotprojekt

Denne iagttagelse blev udgangspunktet for min egen ph.d.-afhandling, som jeg begyndte at skrive i november 2019 under et ophold i Løgumkloster. Efter flere mislykkede forsøg på at besvare Schmidts spørgsmål resigterede jeg dog og besluttede blot at beskrive, hvad jeg kunne observere. Til min store overraskelse opdagede jeg, at mange ikkemusli-

mer producerer islam på samme måde som muslimer – dog med helt andre formål end troen på Allah.

Eftersom min ph.d.-afhandling egentlig undersøgte noget andet – nemlig tilfældighedens indflydelse på produktionen af muslimsk islam – så blev ikkemuslimsk islam reduceret til en ekskurs i form af et pilotstudie, der undersøgte en serie af videoer produceret af Martin Henriksen (dengang medlem af Dansk Folkeparti). I ekskursen beskrev jeg Henriksen som en ikkemuslimsk islamisk autoritet, fordi han indtrådte i denne rolle, når han fremsatte absolutte udsagn om islam og indgik i diskussioner med muslimer om koran- og hadithfortolkning.

Det fascinerede mig, at den teologiske samtale om den sande fortolkning af islam foregik i dialog mellem muslimer og ikkemuslimer. Senere opdagede jeg endda, at der er store diskussioner internt mellem ikkemuslimer om den sande fortolkning af islam. Det vil sige, at disse ikkemuslimer har teologiske ståsteder, som viser sig, når de erklærer grupper af muslimer for kættere eller erklærer bestemte fortolkninger af koranen for at være fejlfortolkninger.

Overalt

Det er en grundantagelse i islamforskningen og i de grundbøger, vi læser med vores studerende, at islam udelukkende produceres af muslimer. Grundbøger indledes typisk med en gennemgang af de historiske kilder til Muhammads liv efterfulgt af muslimske diskussioner vedrørende islam igennem godt 1400 års historie. Problemet er, at grundantagelsen helt åbenlyst er forkert. Ikkemuslimsk islam er blandt andet udbredt i velfinansierede og indflydelsesrige produkter såsom lærebøger, musik, film, litteratur, politik, journalistik, domsafsigelser og lovgivning, men de optræder også i konspirationsteorier, religionskritik og højreekstrem terrorisme.

I foråret 2021 sad Anders Ackfeldt og jeg en eftermiddag og jokede med *wacky* udtryk for ikkemuslimsk islam. Fænomenet syntes så besynderligt og spøjst, men samtalen blev langsomt til alvor, efterhånden som det gik op for os, hvor omfattende den ikkemuslimske produktion af islam er, og hvor stor en rolle den spiller i euro-amerikanske samfund. Derfor skrev vi en kort forskningsartikel med titlen “The Case for Studying Non-Muslim Islams”, hvori vi fremlagde vores observationer og udlagde konsekvenserne heraf. Denne artikel udkom som open access den 7. december 2022, og allerede inden for det første døgn blev den downloadet mere end tusind gange og blev diskuteret på Twitter af nogle af vores egne forbilleder. I dag – godt to år senere – er fulde tekstvisninger og PDF-downloads nået 13.886. Ligeledes begynder de første forskningspublikationer, som diskuterer artiklen, at udkomme.

Sideløbende med forskningsartiklen skrev jeg en ansøgning til Danmarks Frie Forskningsfond om en Sapere Aude Forskerleder-bevilling til at forske i ikkemuslimsk islam. I november 2023 modtog jeg bevillingen, og projektet blev påbegyndt på Det Teologiske Fakultet den 1. august 2024.

Opmærksomhedspunkter

Det er vigtigt at understrege, at ikkemuslimsk islam også produceres af muslimer. Fænomenet har nemlig ikke noget med identitet at gøre – det handler tværtimod om epistemologi. Eksempelvis skriver muslimer lærebøger til uddannelsessystemet, og her er det et eksplicit krav, at bøgerne skal være ikke-konfessionelle – det vil sige orienteret imod uddannelse snarere end troen på Allah. Ligeledes må enhver form for humanistisk forskning per definition være ikkemuslimsk, uanset om den bedrives af muslimer eller ikke-muslimer.

Det er desuden vigtigt at understrege, at ikkemuslimsk islam er tænkt som en analytisk kategori, og deri ligger absolut ingen fordømmelse. Ackfeldts og min hovedbeskæftigelse – forskning – er eksempelvis at producere videnskabelig ikkemuslimsk islam. Konceptet ikkemuslimsk islam stiller imidlertid høje krav til os som forskere, for vi bliver nødt til at kunne redegøre for, hvordan vores vidensproduktion bliver videnskabelig. Dette kan virke som en banal pointe, men i 2012 indledte professor Aaron Hughes en større debat om, hvorvidt humanister kunne udføre deres forskning ud fra et teologisk standpunkt. Hughes’ svar var et tydeligt nej, og Ackfeldt og jeg er enige i

dette svar. Vi mener imidlertid, at Hughes overså noget centralt: Ikkemuslismske forskere indtager også teologiske standpunkter, når de eksempelvis erklærer muslimers koranfortolkninger for sande eller falske.

Noget lignende kan siges om religionskritik. Hvis denne blot rettes imod religionskritikkernes egen forståelse af religion, så bliver den uinteressant for det bredere samfund. Hvis den derimod rettes imod en retvisende repræsentation af religion i verdenen, så bliver den pludselig interessant. Det vil sige, at konceptet ikkemuslimsk islam kan føre til en mere kvalificeret religionskritik, men det kan også anvendes til at vise, hvordan religionskritikere til tider blot kritiserer egne koranfortolkninger.

Ikke et nyt fænomen

Ikkemuslimsk islam er ikke et nyt fænomen. Det har en lang historie, som strækker sig tilbage til tiden omkring islams oprindelse. I øjeblikket er mit historiske favoriteksempel et pressemøde i 2018, hvor den forhenværende general Robert B. Neller svarede på spørgsmål om den amerikanske mission i Afghanistan under en pressekonference i Pentagon. Neller udtaler under pressemødet, at de amerikanske soldater og den afghanske hær udgør jihadister (*mujahidin*), som kæmper imod terrorister (Taliban). Han erklærer endda terroristerne for kættere:

“Terrorister kalder sig selv – I ved – de er frihedskæmperne, de er *mujahidinerne* (jihadisterne). Det er de ikke. De er kriminelle. Jeg tror, at det arabiske ord er *takfiri* (kættere). De er frafaldne. De gemmer sig bag islam. De sælger stoffer.

De dræber uskyldige mennesker. Det er ikke, hvad islam er. Den afghanske hær og den amerikanske [hær], vi er mujahidinerne. Vi er mujahidinerne.”

Mens Nellers udtalelse formentlig er motiveret af at caste sig selv og sine allierede i helterollen som mujahidin uden at tænke nærmere over, hvad han egentlig får sagt, så ligger hans udtalelse ikke desto mindre tæt op ad de løbesedler, som Napoleon Bonaparte sendte i omløb, da han i 1798 indtog Egypten og dermed detroniserede mamlukkerne:

“Det er blevet fortalt, at jeg kun er kommet til dette land for at ødelægge jeres religion. Det er tydeligvis løgn; tro ikke på det. Sig til løgnerne, at jeg er kommet for at redde jer fra jeres undertrykkere. Jeg tilbøder Gud (ophøjet være han) væsentligt mere end mamlukkerne gør, og jeg respekterer hans profet og hans guddommelige Koran [...] O sheiker, dommere, imamer, officerer og landsbyledere, fortæl jeres folk, at også franskmændene er oprigtige muslimer...”

Det er i øvrigt interessant at bemærke, at Mujahidin blev fejret som helte i amerikansk udenrigspolitik og popkultur, da de i 1980'erne kæmpede imod Sovjetunionen – blandt andet i filmen Rambo III fra 1988. Dette ændrede sig imidlertid efter al-Qaidas koordinerede angreb på den amerikanske østkyst i 2001, hvorefter Nellers kættererklæring blev normen i amerikansk udenrigspolitik. Blandt andet erklærede Barack Obama Taliban og al-Qaida for kættere under sin Kairo-tale i 2009 med udgangspunkt i bestemte koranvers, ligesom George Bush erklærede al terroristisk islam for kættersk efter angrebet i 2001.

Forskningsprojektet

Non-Muslim Islam-projektet, som jeg leder de næste små fem år, undersøger ikkemuslimsk islam i danske medier, politik, undervisningssystemet og retssystemet. Indledningsvis skal jeg sammen med to studentermedhjælpere teste hypotesen, at ikkemuslimsk islam er den dominerede form for islam i danske medier. Sideløbende kommer to postdocs til at undersøge ikkemuslimsk islam i undervisningssystemet og retssystemet.

De første to år vil vi i forskningsteamet forsøge at besvare, hvorfor og hvordan ikkemuslimsk islam bliver produceret, hvordan ikkemuslimsk islam spredes, hvilken funktion ikkemuslimsk islam har i samfundet, og hvordan ikkemuslimsk islam påvirker den offentlige viden om islam.

Formålet med de empiriske undersøgelser er både at undersøge fænomenet ikkemuslimsk islam og at skabe et helt nyt forskningsfelt. Resultaterne skal dog også anvendes til at gentænke forskningsobjektet inden for islamiske studier: Er det eksempelvis kun nogle former for islam, der udgør religion, mens andre såsom ikkemuslimsk islam udgør noget andet? I så fald udgør islam som religion blot en delmængde af islamproduktioner, og dermed bliver det interessant at undersøge, om muslimsk islam udgør normativ islam, eller om der er ikkemuslimske

islamfortolkninger, der er normative, når man ser på alle islamfortolkninger. En anden mulighed er, at religion (og dermed også islam) som fænomen udgør noget helt andet, end hvad vi hidtil har forestillet os.

Den nære fremtid

I sommeren 2025 udkommer Anders Ackfeldts og min antologi *The Production and Consumption of Non-Muslim Islams* på Edinburgh University Press (open access), hvori vi sammen med 11 andre forskere undersøger ikkemuslimsk islam i blandt andet Black metal, evangeliske prædikanter på YouTube, menneskerettighedsdomstolens afgørelser, byzantinsk kristendom og fransk indenrigspolitik.

Det næste skridt er at få forskere uden for islamiske studier ind i samtalen. Der er allerede forskere, som arbejder med ikkekristen kristendom, ikkejødisk jødedom og ikkeshinto shintoisme. Det vil sige, at de har tilpasset begrebet ikkemuslimsk islam, så de kan anvende det inden for deres eget fag. Dette er en virkelig interessant samtale, og derfor inviterer vi i Non-Muslim Islam teamet både islamforskere og religionsforskere bredt set, når vi i august 2025 afholder *Non-Religions Conference* på Aga Khan Universitetet i London.

Fælles om fødselen

En interreligiøs samtale om Hannah Arendts begreb om natalitet

*Af lektor, ph.d. Gitte Buch-Hansen
og teologisk konsulent Sigrid la Cour Sonne*

“Men, though they must die, are not born in order to die, but in order to begin” (Arendt, *The Human Condition*, 1958, s. 246).

“Nu er sket til jordens held, / hvad os meldte Gabriel, / Guds engel fin: / Født er Herren af en mø, / og vi ej fødes til at dø. / Gud med os, Immanuel / Immanuel!” (Grundtvig, *Lad det klinge sødt i sky*, 1837).

Fredag den 27. september 2024 var *Det Teologiske Fakultet* sammen med *Folkekirke & Religionsmøde* vært ved et seminar, som undersøgte, hvordan den tysk-amerikanske filosof Hannah Arendts begreb om natalitet kan inspirere den interreligiøse samtale mellem praktiserende, feministisk orienterede jøder, kristne og muslimer.

Vi – dvs. cand.theol. Sigrid la Cour Sonne, tidligere præst for flygtninge og indvandrere i Odense, nu teologisk konsulent i det af biskopperne nedsatte samarbejde, *Folkekirke & Religionsmøde*, og Gitte Buch-Hansen, lektor i Det Nye Testaments eksegese på Afdeling for Bibelsk Eksegese og hjælpepræst ved Kastelskirken – havde længe haft lyst til at møde, lytte til og lære af kvinder, som arbejder med at udvikle og transformere

deres religion, så den giver mening i en nutidig nordeuropæisk sammenhæng.

Som samtalepartnere havde vi inviteret seniorforsker ved Dansk institut for Internationale Studier, Robin May Schott, som er den stiftende forperson for Shir Hatzafon, den jødiske reformmenighed i København, og religionssociolog og kognitiv psykoterapeut, Sherin Khankan, stifter af og imam i Mariam moskéen.

Abraham og Arendt

For di vi som abrahamitiske religioner er afgreninger fra det samme monoteistiske stamtræ, står vi over for en række ensudfordringer. Det gælder fx det forhold, at gudbilledlighed og maskulinitet historisk set har været refleksioner af den samme idé om monogenese: altså, at der kun er én livgiver og skaber, som da er blevet kønnet maskulint.

Det fælles kanoniserede narrativ har kønnet vores respektive religioner på en måde, der har sat rammer, ikke bare for kvinders religiøse praksisformer, men også for deres samfundsmæssige roller. Således har det været – og er stadig – en kamp for kvinder at få lov at lede kulturen i de abrahamitiske religioner. Det var dette, vi gerne ville tale om på seminaret.

Igennem årtusinder har muslimer, kristne og jøder været forbundet – og gensidigt forbandet – som følge af den fælles narrative oprindelse. Det er en smertefuld historie, som rummer årtusinder med pogromer, og som aktuelt manifesterer sig i konflikten mellem Israel og dets naboer. Men i dag er vi også tre religioner, som – på trods af denne historie – har veludviklede, selvstændige, moderne, vestlige/europæiske profiler.

Som en måde at facilitere denne samtale valgte vi at konsultere Hannah Arendts tanker om *nataliteten* samt nyere feministiske filosofers udvikling af Arendts tanker i talen om *fødtheden*, som begrebet er kommet til at hedde på dansk. I forbindelse med seminaret fik vi en introduktion til natalitetsbegrebet af cand. mag. i filosofi og ph.d.-studerende ved Aarhus Universitet Hannah Lang, som netop arbejder med et projekt om *fødtheden* som eksistensvilkår.

For at begynde på ny

I sit oplæg fremhævede Robin May Schott, at Hannah Arendt først og fremmest var en politisk tænker, som ikke kan forstås uafhængigt af sin historiske kontekst. Således er hele Arendts værk vendt mod de totalitære politiske bevægelser, der i første halvdel af det 20. århundrede kom til udtryk i henholdsvis nazisme, fascisme og stalinisme. Anden verdenskrigs rædsler skærpede Arendts forståelse af, hvorledes menneskets handlinger på den ene side er betinget af de politiske rammer, det må udfolde sig i. På den anden side bruger hun nataliteten som et kritisk begreb, der har til opgave at fastholde friheden til at handle – på trods af disse rammer.

I værket *The Human Condition* fra 1958 (dansk 2023: *Menneskets vilkår*) udvikler Arendt sine tanker om nataliteten og den politiske pluralitet. I modsætning til sin læremester, filosofen Martin Heidegger (1889-1976), som hævdede, at vi kun kan forstå os selv og vores eksistens i lyset af *døden*, peger Arendt på, at det er *fødslen*, der er, ikke så meget eksistensens omdrejningspunkt, som selve forudsætningen for det sociale liv, vi som mennesker er afhængige af. I sit opgør med Heidegger tager Arendt afsæt i den oldkirkelige teolog Augustins (354-430) brug af profeten Esajas i mammutværket *Om Guds stad* (413-426/27).

I Arendts ordrette, engelske oversættelse bliver passagen fra Esajas *Initium ut esset homo creatus est til that a beginning be made, man was created*. I en mere parafraserende oversættelse lyder sætningen: *Mennesket blev skabt, med henblik på at det skulle være muligt at begynde på ny*. I Arendts udlægning af Augustins tanker rummer denne tale om *begyndelsen* flere aspekter. Først og fremmest peger hun på det faktum, at ethvert menneske fødes som unikt og enestående. Som fødte er vi altid kastet ind i liv, der ikke lader sig nivellere til ét fælles eksistensvilkår, sådan som Heideggers orientering mod døden ellers kunne antyde. For det andet rekonfigurerer fødslen de relationer, som er omkring barnet, hvad der også kan give anledning til, at noget nyt kan finde sted.

Natalitet og pluralitet

Det er denne pluralitet af forstyrrelser og forskelligheder, som er knyttet til *fødtheden*, der for Arendt udgør politikken som mulighedsbetingelse. De sociale interak-

tioner, som ifølge Arendt hører nataliteten til, er *løftet*, som må mødes med *tillid* for at virke, og den *tilgivelse*, som kan skabe *håb* om en ny begyndelse. For Arendt, som selv var en sekulær jødisk tænker, er disse politiske handlinger indbegrebet af den bebudelse, som er kristendommens begyndelse.

Sherin Khankan tog i sit oplæg afsæt i sine egne erfaringer med at blive mor. Hun beskrev, hvor skelsættende en oplevelse det er, når barnet i fødslen adskilles fra den krop, som det har været ét med, og bliver et selvstændigt væsen: et *du*, som er noget andet end *dig*. Selve fødslen bliver dermed en dyb, kropslig erfaring af den menneskelige pluralitet, som står så centralt hos Arendt.

Khankans tanker lagde op til en diskussion af, hvordan relationerne mellem de tre abrahamitiske religioner kunne tænkes med afsæt i en sådan erfaring af forbundethed og forskellighed, fremfor den fortolkningskamp om udlægningen af forfaderen, altså Abraham, som historisk set har karakteriseret relationen mellem jøder, kristne og muslimer. I stedet for stridighederne om at være den retmæssige arving kan idéen om forbundethed og forskellighed facilitere en inspirerende og lærerig interreligiøs samtale.

Den biologiske fødsel

Sherin Khankans insisteren på at tale med afsæt i egne erfaringer peger i retning af den kritiske reception af Arendts natalitetsbegreb, som vi finder hos yngre, feministisk orienterede filosoffer. Her peger man netop på, at betydningen af den konkrete, biologiske fødsel er underbe-
lyst hos Arendt. Problemet for den nye

generation af filosoffer er bl.a. hendes – i deres optik: kønsstereotype – opdeling af menneskets aktive liv (*vita activa*) i tre forskellige former: arbejde (*labour*), fremstilling (*work*), handling (*action*).

Hvor *arbejde* som aktivitet knytter sig til den nødvendige vedligeholdelse af menneskets basale behov, altså reproduktionen, er *fremstilling* knyttet til den produktion, der foregår uden for hjemmet. Det er imidlertid alene den tredje kategori, som Arendt forbinder med nataliteten: nemlig den *handling*, der er rettet mod det mellemmenneskelige liv. Det er således det øjeblik, hvor mennesket træder ind på den politiske scene, som for Arendt repræsenterer den *anden* fødsel, hun knytter til nataliteten. Hendes tænkning kan derfor forekomme at abstrahere nataliteten fra de faktiske kroppe, både den, der bliver født, og den, der føder.

I modsætning hertil har de yngre filosoffer insisteret på, at også reproduktionen er politisk, dvs. angår fællesskabet. Med afsæt i fødsels *labour* har de sat fokus på den skrøbelighed, som vi fødes ind i, og som gør, at vi som mennesker altid er prisgivet andres vilje. Nataliteten ses derfor ikke længere som en metafor for det myndige liv, men repræsenterer i stedet et grundlæggende menneskeligt vilkår, nemlig vores fysiske og psykiske udsathed.

Mens døden, fordi den er et vilkår for os alle, foregiver, at vi står i en lige relation til hinanden og i samme forhold til eksistensen, peger de yngre filosoffer på, hvordan vi kommer til verden i en asymmetrisk relation, dvs. som hjælpeløse væsener, der er fuldstændigt prisgivet andres behandling af os.

Den kristne dåb

I sit oplæg tog Gitte Buch-Hansen fat i det folkekirkelige dåbsritual, som aktuelt er til debat. Hun pegede på, hvordan mange af de tanker om nataliteten, som Arendt fik med sig fra sin læsning af Augustin, faktisk er til stede i rituallet. Samtidig er menigheden og familiens rolle i barnets liv blevet nedtonet i traditionen, hvor fokus har ligget på barnets vertikale gudsrelation. Men hvis dåbens liturgiske tekster tydes participationsteologisk, dvs. med fokus på åndsmodtagelsen, kommer også den horisontale relation til fællesskabet frem.

Rituallet afspejler altså den terminologi, som Arendt selv anvender. Således adresserer den bøn, som indleder dåbsritualet, Gud som den, der ved hjælp af Helligånden gør dåben til en ny fødsel eller *genfødsel* og gennem *løftet* om syndernes forladelse skænker muligheden for en ny *begyndelse*. I den efterfølgende lovprisning knyttes modtagelsen af Helligånden sammen med Jesu Kristi opstandelse i kraft af den Fader, som "har genfødt os til et levende håb ved Jesu Kristi opstandelse fra de døde."

Rationalet bag dette udsagn er at finde i Rom 8,11, hvor Paulus skriver: *Og når hans ånd, han, som oprejste Jesus fra de*

døde, bor i jer, skal han, som oprejste Kristus fra de døde, også gøre jeres dødelige legemer levende ved sin ånd, som bor i jer. Med denne åndsmodtagelse bliver barnet indpodet i menighedsfællesskabet, sådan som det også hedder i den vejledende fadderstiltale, som afslutter dåbs-handlingen. I denne henvendelse orienteres faddere og forældre om, hvordan de skal oplære deres *barn i den kristne tro og bede for det, for at det må blive i Kristus, ligesom det nu ved dåben er indpodet i ham.* I dåben etableres der et nyt lem på Kristi legeme.

Man kan derfor også sige, at menigheden som det fælles legeme rekonfigureres og fornys i dåbshandlingen. På denne baggrund kunne man overveje, om der ikke i rituallet burde indgå en form for tilsigelse, hvor menighed og familie bekræfter at ville påtage sig den opgave, det er, at tage vare på den begyndelse, som det nye liv og dåben er.

Den interreligiøse samtale i lyset af natalitesbegrebet, som blev påbegyndt på seminaret, vil blive videreført i regi af *Folket kirke & Religionsmøde*.

På www.religionsmoede.dk kan man også finde en optagelse af seminarets oplæg.

Teologisk Forening

Forårssemesteret 2025

Tirsdag den 11. marts kl. 18.30-20.30

Dr. theol. Niels Grønkjær

Hannah Arendt og kærligheden

Tirsdag den 25. marts kl. 18.30-20.30

Forfatter, prof. emer. Nils Gunder Hansen

**I frihedens rige er det svært at vide hvad man har gang i.
Om det uhyggelige ved moderne kærlighed**

Tirsdag den 22. april kl. 18.30-20.30

Forfatter Caroline Albertine Minor

At se – i betydningen at se efter

Med udgangspunkt i sit eget forfatterskab vil Caroline Albertine Minor tale om, hvordan sproget og dets mulighed for præcision kan hjælpe os med at se – i betydningen se efter

Tirsdag den 29. april kl. 18.30-20.30

Lektor, dr.theol. Tine Ravnsted-Larsen Reeh

**Sjælelig diagnostik? Om det 18. århundredes pietistiske empiri
og det 21. århundredes digitale redskaber til at undersøge den**

Tirsdag den 6. maj kl. 17.30-18.30

Teologisk Forenings Generalforsamling

Afholdes på markedspladsen. Alle er velkomne!

Tirsdag den 6. maj kl. 18.30-20.30

Forfatter, forlægger Andreas Vermehren Holm

Titel følger

Alle foredrag finder sted på Markedspladsen,
Det Teologiske Fakultet, Søndre Campus, Karen Blixens Plads 16.

Søren Kierkegaard Selskabet

Program for forårssemesteret 2025

Torsdag den 27. februar kl. 19.30

Kom og få sjælesorg ved Søren Kierkegaard

Jens Munk, cand.theol., studenterpræst ved Aarhus Universitet

Torsdag den 27. marts kl. 19.30

Kierkegaards antinatalisme: En tænkning imod forplantning

Filosof, ph.d. Trine Riel og filosof, ph.d. Jacob Bittner

Torsdag den 24. april kl. 19.30

**Optimist på menneskets vegne? Grundtvigs menneskesyn
og et kierkegaardsk korrektiv**

Ingrid Ank, leder af Grundtvig-Akademiet

Torsdag den 22. maj kl. 19.30

Burde vi lytte noget mere til Kierkegaard?

Henny Mikkelsen, forfatter, foredragsholder og tidl. tandlæge

Alle foredrag finder sted på Københavns Universitet, Søndre Campus,
Karen Blixens Plads 16 eller Njalsgade 76, auditorie 9A-0-01

Seneste titler i serien Publikationer fra Det Teologiske Fakultet

Den komplette liste kan ses på <http://teol.ku.dk/Forskning/publikationer>

96. Kasper Siegismund. *Bibelsk aramæisk: Grammatisk oversigt og sproglige kommentarer til de aramæiske dele af Daniels Bog (samt uddrag af Genesisapokryfen fra Qumran)*. 2022. 186 s.
97. Esben Korsgaard Rasmussen. *The Power of Ideas: Thomas Hobbes and the Struggle for Unitary Authority*. Ph.d.-afhandling 2022. 262 s.
98. Anni Haahr Henriksen. *The Private Mind in Elizabethan England: Representations of the Mind in Literary, Political, Religious, and Legal Discourse*. Ph.d.-afhandling 2022. 244 s.
99. Jesper Tang Nielsen. *Den johannæiske konflikt mellem filosofisk progression og teologisk tradition. En kommentar til Johannesbrevene med særligt henblik på forholdet til Johannesevangeliet*. Doktordisputats 2023. 473 s.
100. Søren Frank Jensen. *Nikolaus Selnecker's Psalterbuch, 1563–1623. Addressing the Public – Voicing the Private*. Ph.d.-afhandling 2023. 213 s.
101. Tessie Bundgaard Jørgensen. *Ethicised Sharia. The Contextual Case of Islamic Theology*. Ph.d.-afhandling 2024. 316 s.
102. Samuel Onyedika Nzube Gozie Nwokoro. *'Proto-Melkites' and the Making of Melkite Christianity in Early Islamic Syria. A Study of the Manṣūr Family, Anastasius of Sinai, and John of Damascus*. Ph.d.-afhandling 2024. 231 s.
103. Yingjie Zhao. *Rethinking Humanitarianism and China-Africa Relations in an Era of Expanding Chinese Humanitarianism*. Ph.d.-afhandling 2024. 334 s.

Bøger, der ikke er udsolgt, kan købes hos Academic Books, Søndre Campus.

Adskillige af bindene er desuden tilgængelige som e-bøger og kan hentes gratis på <http://teol.ku.dk/Forskning/publikationer>.